

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HAMİD SANCAĞINDA AİLENİN OLUŞUMU ÜZERİNE BAZI GÖZLEMLER

Evren GÖKÇE*

ÖZET

Anne, baba ve çocuklardan oluşan aile toplumu meydana getiren temel birimdir. Osmanlı sosyal tarih araştırmaları açısından en önemli kaynaklardan birisi olan şer'iye sicillerinde siyasi, ekonomik ve askerî hususların yanı sıra aile hakkında da zengin veriler bulunmaktadır. Dolayısıyla şer'iye sicillerine başvurmaksızın Osmanlı dönemi Türk ailesi hakkında yapılacak bir çalışma eksik kalacaktır. Bu bakımdan incelememizde Isparta şer'iyye sicillerindeki kayıtlardan hareketle XIX. yüzyılın ilk yarısında Hamid Sancağı'nda ailenin oluşum süreci hakkında nişânlılık, nikâh ve mehr gibi konular ekseninde değerlendirme ve gözlemlerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Sosyal Tarihi, Isparta, Şer'iyye Sicilleri, Aile, Nikâh, Nişân, Mehr

IN THE FIRST HALF OF THE XIX th. CENTURY SOME OBSERVATIONS ON THE CREATION OF FAMILY IN THE SANDJACK OF HAMID

ABSTRACT

The family which constituted from mother, father and children, is the basis unit that established to society. There are rich informations about the family in the shariya registers which one of the most important resources for the researches of Ottoman social history, as well as political, economic and military cases. In consequence a study that concerning the Turkish family in the Ottoman era will be scarce to be done that without reference to the shariya registers. Therefore, about the creation period of family in the Sandjak of Hamid in the XIX. century were made various observations and evaluations in our study, with move from the records in the Isparta shariya registers in the axix of cases like engagement, wedding and dowry.

Key Words: Ottoman Social History, Isparta, Shariya Registers, Family, Wedding, Engagement, Dowry

---

* Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Ana Bilim Dalı, Yakınçağ Tarihi
Doktora Öğrencisi, evren1839@hotmail.com

GİRİŞ

Sosyal bir varlık olan insanın kendi cinsiyle beraber yaşama gereksinimi maddî ve manevî ihtiyaçları arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu gereksinimin en önemli neticelerinden birisi olan toplumlar, temelde bireylerin yer aldığı aileler tarafından oluşturulmaktadır. Sosyolog, antropolog ve düşünürler tarafından farklı şekillerde betimlenen aile, ortak bir yerde oturan, ekonomik işbirliği ve üretim ile karakterize edilen, birlikte yaşayan yetişkinlerin en az ikisinin toplumca kabul edilen cinsel ilişkiler içinde olduğu, sadece kendilerinin ya da beraberlerinde evlat edinilmiş çocuk veya çocukların birlikte yaşadığı bir kurum olarak nitelendirildiği gibi, evlilik, kan veya evlat edinme yolu ile birbirlerine bağlanmış, birbirleriyle ailevî rolleriyle ilişki kurmuş olan iki ya da daha fazla bireyin oluşturduğu sosyal birim olarak ta tanımlanmıştır.¹

Geçmişten mirâs aldığı gelenek ve göreneklerini kuşaktan kuşağa aktaran aile ünitesinin yapısı toplumdaki kültür ve medeniyete göre farklılıklar arz etmektedir. Türk ailesi de Orta Asya'dan Anadolu'ya kendine özgü karakterini birlikte getirmekle birlikte, çeşitli dış tesirler neticesinde değişmeler geçirerek günümüzdeki şeklini almıştır. Bu tesirler arasında en etkili olanlardan birisi İslam dininin kabulüdür. İslamiyetin kabûlünden sonra Malazgirt savaşıyla birlikte Anadolu'yu kendisine yurt edinen Türk milleti, gerek Selçuklu gerekse Osmanlı dönemlerinde Orta Asya'dan ve Anadolu'dan edindiği gelenek ve görenekleriyle birlikte, İslamî esas ve kâideler çerçevesinde yaşam sürdüren bir toplum olma kimliği kazanmıştır. Ayrıca, sistematik olarak XIX. yüzyılda başlayan ve yansımaları günümüze dek devam eden batılılaşma süreci İslamiyet'in kabûlü ile birlikte Türk aile yapısını etkileyen diğer önemli etkidir.

Başkent İstanbul'un yanı sıra imparatorluğun farklı yörelerindeki Osmanlı ailesi hakkında yapılacak bir çalışmada başvurulması gereken arşiv kaynaklarının başında şerhiye sicilleri gelmektedir. XVIII. yüzyılın sonlarında Konya kentindeki aile hakkında bir çalışma hazırlayan Erten'e göre, özellikle klasik dönem Osmanlı ailesi hakkında yapılacak araştırmalar bakımından şerhiye sicilleri önemli dökümanlar içermektedir. Siciller sadece Osmanlı kanunlarının uygulanmasında değil, sosyal tarih açısından birçok gerçeğin ortaya çıkmasında, evlilik tipleri, ailenin çözülmesi, ailedeki roller ve statülerin daha doğru ve detaylı resminin çizilmesi gibi konularda önemli verilere sahiptirler.²

---

¹ Neşide Yıldırım, Türk Aile Sistemi İçinde Edirne Ailesinin Sosyal Yapı Özellikleri, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No. 22, Edirne Araştırma Dizisi: 12, İstanbul, 1995, s. 22.

² Hayri Erten, Şerhiye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı, (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 5.

XIX. yüzyılda Hamid Sancağı'nda aile kurumu hakkında bilgi veren çeşitli kaynaklar arasında evvelâ bazı eserlerden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlar arasında yazar, siyasetçi ve bürokrat Böcüzâde Süleyman Samî tarafından kaleme alınan “*Isparta Tarihi*” adlı eser ayrı bir yere sahiptir. XIX.yüzyıl ve öncesinde Hamid Sancağı hakkında oldukça detaylı malûmata sahip ve önemli bir kaynak olan eserin “*Sancakça Ahâlinin Âdât ve Göreneklerine ve Sûr-ı İdâreye ve İctîmaiyye Dâ'iridir*” adlı üçüncü bölümünün birinci faslında sünnet, hafızlık merasimi, hac, mevlîd cemiyetleri, peştemal kuşanma, yaz ve kış gecelerindeki sohbetler ve bağbozumları gibi toplumsal yaşama dair konulardan bahsedilmekle birlikte, bu fasılda yer alan “*Velîme Cemiyeti*” başlığı altında Isparta'da icrâ edilen düğünler ve düğün adetleri konusunda detaylı bilgiler verilirken ailenin oluşum sürecine de kısmen değinilmektedir.³

Konumuzla ilgili diğer bir çalışma ise “*Ün Halkevi Mecmuası*”nda Etem Ertem tarafından 1937 tarihinde yayınlanan “*Geçmiş Günlerde Isparta'da Düğün*” adlı makale serisidir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Halkevleri tarafından yurt çapında çıkarılan süreli yayınlardan birisi olan *Ün Dergisinde* Hamid Sancağı hakkında çok çeşitli konularda araştırmalar yayınlanmıştır.⁴ Bu makalelerde Isparta'da evliliğe ilişkin görücülük, nişân, kına gecesi, gelin hamamı gibi adetlerle birlikte düğün sırasında kurulan cemiyetler, giyilen elbiseler vb. diğer hususlarda ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Ertem'in makalesinde yer alan bu bilgiler, muhtemelen XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarına ait olduğundan incelememizle ilgili sayılmıştır.⁵ Osmanlı dönemi ile birlikte, cumhuriyetin ilanı sonrasında günümüze dek geçen süre zarfında Isparta ve ilçelerindeki aile kurumu ve evlilik konularında başka eserler ve çalışmalar da kaleme alınmıştır.⁶

³ Bkz. Böcüzâde Süleyman Samî, *Isparta Tarihi*, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Hazırlayan: Hasan Babacan, Isparta 2012, s. 358-376.

⁴ *Ün Isparta Halkevi Mecmûası* için bkz. Zeki Arıkan, “Isparta Halkevi ve *Ün Dergisi*”, Isparta'nın Dünü-Bugünü-Yarını Sempozyumu-II, C.3, Isparta, 1998, s. 267-277

⁵ Etem. Ertem, “Geçmiş Günlerde Isparta'da Düğün-I”, *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt 4, Sayı 39, Isparta, 1937, s. 563-564; “Geçmiş Günlerde Isparta'da Düğün-II”, *Ün Isparta Halkevi Mecmûası* Cilt 4, Sayı: 40, 1937, s. 576-579; “Geçmiş Günlerde Isparta'da Düğün-III” Cilt 4, Sayı 41, Isparta, 1937, s.594-596; “Geçmiş Günlerde Isparta'da Düğün IV”, *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, Cilt 4, Sayı 42, Isparta 1937, s. 613-614.

⁶ Bu eser ve çalışmalardan bazıları için bkz. Nuri Katırcıoğlu, *Bütün Isparta*, Bereket Matbaası, Ankara, 1958, s.106 vd.; Mustafa Koç, *Baris-Hamit-Hamitabâd*, Tüm Yönleri İle Isparta, Türk Köyü Yayınları, Isparta, 1983, s.264-269; Isparta'nın Folklorik Yapısı, Isparta Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 1998; Isparta 2003 (Isparta İl Yıllığı), Isparta Valiliği Yayınları, Isparta, 2003, s.239-2453; Hilmi Dilmen “Evlenme İşleri”, *Ün Isparta Halkevi Mecmuası*, C. 5, S. 52-53, Isparta 1938, s.750; Filiz Nurhan Ölmez-Sultan Sökmen, “Isparta Gönen'de Geçmişten Günümüze Evlenme Adetleri” *Milli Folklor Dergisi* C. 12, S. 24, Ankara, Mayıs 2012, s.333-344. vd.

Isparta şer'iye sicilleri incelenerek yapılan bazı transkripsiyon ve değerlendirme çalışmalarını saymazsak⁷, siciller ışığında aileyi esas alan sınırlı sayıda araştırma örneği olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan Nuri Köstüklü'nün, 272, 274 ve 276 numaralı Yalvaç şer'iyye sicillerinden hareketle 1892-1908 tarihleri arasında Yalvaç ailesini tahlil etmeye çalıştığı incelemesinden ilk sırada bahsetmek gerekmektedir.⁸ Eserde genel olarak namzedlik, nikâh, poligami, çocuk sayısı, boşanma, mehr, vasilik, nâzırlık ve eytâm sandıkları gibi hususlar mercek altına alınmıştır. Köstüklü'nün yanı sıra şer'iyye sicilleri öncülüğünde yapılan başka bir çalışma Nurhan Mıstanoğlu'na aittir. Mıstanoğlu aynı zamanda tez çalışması olan 187 numaralı Isparta şer'iyye siciline dayanarak kaleme aldığı makalesinde 1855-57 yılları arasında Isparta'da mal varlığı ve fiyatları incelemekle beraber kısmen evlenme, boşanma, mehr miktarları vb. konulara da temas etmiştir.⁹

Araştırma kapsamında Milli Kütüphâne tarafından numaralandırılan ve mikrofilme alınan "*Isparta Şer'iye Sicilleri*" ana kaynak olarak kullanılmıştır. Bu sicillerden XIX. yüzyılın ilk yarısını içeren toplam 9 adet defter göz önünde bulundurulmuş ve konuyu ilgilendiren belge ve hükümler barındırması nedeniyle birisi hariç toplam 8 tanesi taranmıştır. Taranan bu defterler arasında en geniş hacim ve muhtevâ 309 sayfa ile 184 numaralı sicilde mevcuttur. Bu defter aynı zamanda gerek diğer konular gerekse aile konusunda en fazla hükmü barındıran defter olma özelliğine sahiptir. 184 numaralı defterle birlikte 185 ve 186 numaralı siciller de aynı özellikleri gösterdiğinden, incelememiz tarihlendirilmeleri XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarıyla ikinci yarısının ilk yıllarına isabet eden bu üç defterin paralelinde yapılmıştır. Yanı sıra, XIX. yüzyılın ilk yarısına ait diğer defterlerdeki veriler de göz önünde bulundurulmuş ve incelemeye dahıl edilmiştir.

Genellikle bir veya birkaç yılın olaylarını kapsayacak şekilde tutulan şer'iye sicillerinin bir tarafında şer'i hukûku ilgilendiren mahalli olaylar,

⁷ Bu çalışmalardan bazıları için bkz. Ayşe Pul, "H.1151-1154 Tarihli Şer'iyye Siciline Göre 18. Yüzyılda Isparta'nın Sosyo-Ekonomik ve İdari Yapısına Dair Bir Araştırma", Ankara Üniversitesi. SBE. YLT., 1994; Hatice Erdemir (Palaz), "1240-1244 (1824-1829) Tarihli 181 Numaralı Isparta Şer'iyye Sicili", Selçuk Üniversitesi SBE. YLT. 1994; Halil Erdemir, "1246-1254 (1831-1838) Tarihli 183 Numaralı Isparta Şer'iyye Sicili Üzerine Bir İnceleme", Selçuk Üniversitesi SBE. YLT., 1995; Fatma Özkan "H. 1273-1274 (M. 1856-1858) Tarihli Şer'iyye Siciline Göre Isparta'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu", Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. YLT., Isparta 2012; Hanım Göktaş, "191 Numaralı Isparta Şer'iyye Sicili (H.1282/1283-M.1865/1867)'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. YLT., Isparta, 2013. vd.

⁸ Nuri Köstüklü, Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç'ta Aile (1892-1908), Günay Ofset, Konya, 1996, s. 9,12,13,15; Köstüklü ayrıca bu çalışmasını makale olarak yayınlamıştır. Bkz. Nuri Köstüklü, "Sosyal Tarih Perspektifinden Meşrutiyet Dönemi Yalvaç'ta Aile Kurumu", Yalvaç Tarih Araştırmaları (Tanzimattan Cumhuriyete), Yalvaç Belediyesi KültürYayınları, Ankara, 2010.

⁹ Nurhan Mıstanoğlu "1855-1857 Yılları Arasında Isparta'da Fiyatlar ve Mal Varlığı Durumu (187 Numaralı Isparta Şer'iyye Siciline Göre)", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 18, Isparta, 2008, s. 23, 52.

(evlenme boşanma, alım, satım, vakıf, nikah, hibe, cürüm ve cinayet vb.) bulunmakta olup bu kısma “*sicill-i mahfûz*” denmekteydi. Diğer kısım ise merkezden gelen fermân, buyruldu, mektup ve emir gibi belge türlerine tahsis edilmiş olup “*sicill-i mahfûz-ı defterlû*” olarak adlandırılmaktaydı. XIX. yüzyılın ilk yarısında ilân edilen Tanzimât Fermânı’nı takiben hayata geçirilen hukukî reformların etkisiyle şeriyeye mahkemelerinde dolayısıyla şeriyeye sicillerinin kapsamında esaslı değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle Tanzimât öncesinde tutulan sicillerin şer’î ve örfî hukûkun gündelik hayatta uygulanışına ait örnekleriyle dolu zengin muhtevâsı, Tanzimât sonrasında şeriyeye mahkemelerinin yetkileri ile sınırlı kalmıştır.¹⁰

1.İSPARTA’NIN TARİHİ VE SOSYAL YAPISI

İl yıllıklarında yer alan bilgilere göre Isparta halkı genellikle beyaz tenli, gözleri, kaşları ve saçları siyah renkli, fiziksel olarak orta boylu insanlardan oluşmakta ve yaşam süreleri ortalama 60-80 yıl arasında değişmektedir. Aile yapısı “*geniş*” ve “*dar*” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Belde ve kasabalarda genellikle iki ilâ altı nüfuslu dar aile yapıları hakim iken, diğer aile tipi olan geniş ya da “*pederşahi*” aileler iki ilâ yirmi arasında değişen nüfusa sahiptirler. Dar ailelerin aksine geniş aileler kırsal kesimle birlikte ilin coğrafi olarak Orta Anadolu’ya yakın yerlerinde yaşamaktadırlar.¹¹

Isparta’da kadınların erkeklerden daha önce evlendiği, erkeklerin ise kadınlara nazaran ekonomik sebeplerden dolayı daha ileri yaşlarda aile kurduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca kadınların erkeklere nazaran daha fazla boşandıkları istatistik oranlarına göre ifade edilmektedir.¹² Yine bazı sosyolojik gözlemlere göre Kayseri Konya, Samsun, Trabzon, Manisa ve Burdur gibi muhafazakâr toplum yapısıyla tanınan kentlerin arasında Isparta’da yer almaktadır.¹³

Zengin bir tarihi geçmişe sahip olan Isparta, önceki dönemlerde Hitit, Pers, Roma ve Bizans medeniyetlerine ev sahipliği yapmış, Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Türk idaresi altına girmiştir. Selçuklu fetihleriyle birlikte, kentin konar-göçer Türkmen kitlelerince iskânıyla Isparta halkının %70’ini Oğuz boylarına mensup Türklerin teşkil ettiği

¹⁰ Mehmet Beşirli, “Kent Tarihi Açısından Şeriyeye Sicilleri ve Çankırı Şeriyeye Sicillerinin Toplu Kataloğu Üzerine”, Çankırı Araştırmaları Dergisi 4, Çankırı Belediyesi Dr. Rıfık Kamil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezi Çankırı, 2009, s.36; Ayrıca şeriyeye sicillerinin muhtevâsı için bkz. Halil İnalçık, “Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak”, AÜ.DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 1, S. 2, Ankara, 1943, s.89-96.

¹¹ Isparta İl Yıllığı 1983, Odak Ofset, Ankara, 1983, s.30, 240.

¹² Isparta İl Yıllığı 1973 s.32.

¹³ R.C. Jennings, “Women In Early 17 Th. Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court Of Anatolian Kayseri” Journal of The Social History Of The Orient Vol: XVIII, Part-1 Jan- 1975, pp. 55.

araştırmalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan günümüzde Isparta'da yaşanan halkın büyük çoğunluğunun kökeni Yörük-Türkmen gruplarına dayanmaktadır. Konar-göçer aşiretlerin yanı sıra tarihî terminolojide “93 Harbi” olarak bilinen 1877-78 Osmanlı-Rus savaşını takiben Kafkasya'dan gelen Çerkesler ve 1913 tarihinde yaşanan Balkan savaşından sonra Bulgaristan'dan gelen Balkan Türkleri kentin toplumsal yapısına dahil olmuşlardır. İlerleyen dönemde 1920-21 yıllarında yine Bulgaristan ve Romanya'dan gelenlerle birlikte 1923'te yapılan mübadele (Yunanistan ve Türkiye arasında nüfus değiş tokuşu) neticesinde Yunanistan'dan gelen Türk göçmenler ve 1923 sonrasında Emre mahallesinde 100 haneye iskân edilen Bulgar göçmenleri şehirde bulunan diğer gruplar olmuşlardır.¹⁴

Diğer birçok Anadolu kentinde olduğu gibi, Cumhuriyet öncesinde Isparta'da da gayrimüslimler de yaşamaktaydı. Büyük İskender'in Anadolu'yu egemenliği altına aldığı dönemde Isparta ve çevresine yerleşen Rumlar kente yaşayan en kalabalık gayrimüslim unsurlardı. Isparta'lı Rumlar yukarıda bahsedilen mübadele anlaşması ile birlikte Yunanistan'a göç etmişlerdir.¹⁵ Rumlar, bu mübadele ile göç etmeden önce Isparta, Burdur, Uluborlu, Keçiözü, Eğirdir, Nis Adası ve Barla'da yaşamaktaydılar. Yanı sıra ayrıca İslamköy ve Kalıgan köylerinde de bir iki gayrimüslim ailenin bulunmakta olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Hamid Sancağı'ndaki Rumlar Ortadoks mezhebi mensubu olup Ortadoks kilisesine bağlı idiler. Evlerinin genellikle kiliselerinin etrafında yoğunlaştığı göz önünde bulundurularak, günümüz Isparta'sının merkezinde yer alan Çayboyu, Kurtuluş ve Doğancı mahallesi gibi mahallelerde yaşamış oldukları düşünülmektedir.¹⁶

Isparta'lı Rumların bir kısmının köken itibarıyla Türk oldukları ileri sürülen önemli bir iddiadır. Aksu'ya göre Isparta'daki bazı yer adları ve isimler Türklerle aralarında mevcut olan yakın ilişkileri örneklemektedir. Bunun yanında Aksu bir makâlesinde şer'î mahkemeye müracaat eden Rumları ilgilendiren hükümlerden de örnekler vermektedir.¹⁷

Rumlardan sonra Isparta'da yaşayan diğer gayrimüslim topluluk 1708 tarihinden sonra vali Çelik Mehmed Paşa zamanında İran'dan

¹⁴ Selçuk Demirgil, Mazideki Isparta-I, Isparta Belediyesi Kültür Yayınları, Isparta, 2007, s. 76, 77, 78.

¹⁵ Demirgil, a.g.e. s.86, 90.

¹⁶ Şükrü Toklutepe, “Isparta Yöresi (Psydia) ve Anadolu'da Hristiyan Türkler”, Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu-II C.III, Isparta, 16-17 Mayıs 1998, s.218; Sümer Şenol, “Isparta'da Yaşamış Hristiyan Türkler Dünleri-Bugünleri-Yarınları”, Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu-II C.III, Isparta, 16-17 Mayıs 1998 s.130; Doğan Demirci, Isparta Evleri, Isparta İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 2010, s.100.

¹⁷ Fehmi Aksu “Isparta'da Hristiyan Türklere Dair”, Ün Isparta Halkevi Mecmuası C. 4, S. 45-46 I.Kanun,1937-38, s.643-646. Ayrıca Hristiyan Türkler için bkz. Yonca Anzerlioğlu, Karamanlı Ortadoks Türkler, Phoneix Yayınları, 2009, Ankara.

geldikleri tahmin edilen Ermenilerdir. Ermenî mahallesi olarak adlandırılan yerde “*Acem Hanı*” isimli hana yerleştirilen Ermenilerin nüfusu 1908 yılına gelindiğinde 552 kişiye ulaşmış ancak 1914’te bazı sebeplerden dolayı Isparta’dan uzaklaştırılarak Konya ve Afyonkarahisar’a sürülmüşlerdir.¹⁸

Isparta’da Rum ve Ermenilerle birlikte mevcut olan ancak dikkate değer bir sayısal varlık teşkil etmeyen diğer bir etnik grup Çingenedir. Ermenilerle aralarında dinsel bağlantıları bulunan Çingeneden belgelerde “*Ermenî Elekçisi*” şeklinde bahsedilmektedir. Babacan’ın Osmanlı arşivinden tespit ettiği bir nüfus defterine göre, 1838 tarihinde Isparta’da 55 Ermenî Elekçisi erkek vergi mükellefi mevcuttu.¹⁹

2. NİŞANLILIK (NAMZEDLİK)

Evlilik öncesi hazırlık dönemi olan nişanlılık toplumların çoğunda geçerli olan sosyal bir olgudur. Modern hukukta olduğu gibi İslam hukukuna bağlı Osmanlı devletinde de görülen nişanlanma, tarafların karşılıklı evlenmeleri için anlaşmaya varmaları şeklinde tezahür eden bir anlaşmadır. Nişanın yapılmasındaki amaç sağlıklı bir seçimin gerçekleşmesi olduğundan İslam nişanı meşrû kılmıştır. Böylece erkek evlenmek istediği kadının ailesine kendisini takdim edebilmektedir. İslamî anlayışta kadın ve erkek yalnız kalmamaları şartıyla birbirlerini görme hakkına sahiptirler.²⁰

İslam dinine göre günümüzde gelenekselleşen uygulamanın aksine mutlaka bir nişân merasimine yahut başka bir muameleye ihtiyaç yoktur. Erkeğin evleneceği kadına açık veya kapalı bir şekilde evleneceğini belirtmesi yetmektedir. Osmanlı pratiğinde nişanlanma “*namzed olmak*” deyiimiyle ifade edilmektedir. Namzed olanların birbirlerine alamet olmak üzere verdikleri yüzük, küpe gibi takılara da nişan denmektedir.²¹

XIX. yüzyılda Isparta’da nişân uygulaması mevcut olup, yerel geleneklere göre icrâ edilmekteydi. Bir erkek ve kızın evlenmeleri kararlaştırıldıktan sonra hem tebrîk etmek, hem de gelin olacak kıza hediye ve nişan vermek maksadıyla erkek tarafının annesi, akrabaları ve kadın komşuları kızın evine giderler, erkek hesabına kıza verilecek altın, inci, elmas çiçek, yüzük ve küpe gibi takıları kararlaştırdıktan sonra münasip olanlarını takarlar, misafirlerde mahmudîye ve memdûhiye altınları gibi hediyeler verirlerdi. Hediyeler verildikten sonra yemek yenirdi. Bu

¹⁸ Isparta İl Yıllığı 1983, Odak Ofset, Ankara, 1983, s. 31; Demirgil, a.g.e., s. 81.

¹⁹ Hasan Babacan, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta’da Gayrimüslim Nüfus”, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi SBE. Dergisi, Prof Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı, Isparta, 2013, s. 283 vd.

²⁰ Erten, a.g.e., s.32, Muhammed Ebu Zehra, Sosyal Hayatta Aile ve Toplum, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 108,109.

²¹ Abdurrahman Kurt., Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876), Sentez Yayınları, Ankara, 2013, s. 42,

muameleye “*hutbe (hutbe), nişân takma, namzedlik*” veya “*yavukluluk*” denirdi. Köstüklü XIX. yüzyılın sonlarında Yalvaç sicillerinde “*nişân göndermek*” terimine rastlandığını zikretmektedir. Nişân alâmeti olarak küpe ve yüzük takılmasının bazen sicillere de yansıdığı görülmektedir. Bunlarla birlikte müstakbel çiftleri oluşturan erkek veya kadından her birisi, mahkemeye giderek nişanı veya namzedliği bozabilme hakkına da sahiptirler.²²

Hamid Sancağı havâlisinde yaşayan konar-göçer gruplarda ise on beş yaşından sonra erkek ve kızlar onayları alınarak aileleri tarafından nişânlanırlardı. Bu akitten itibâren nişânlanan kızı isteyen başka birisi olursa ailesi ve nişânladığı erkek ölünceye kadar korumak zorunda kalırdı. Bunu yapamayan bir erkeğe kız verilmez, kızlar da böyle bir erkeğe varmazlardı.²³ Taradığımız sicillerde XIX. yüzyılın ilk yarısında nişân veya namzedlik uygulamalarıyla ilgili sınırlı verilere ulaşılabilmektedir. Bunlar arasında ilk olarak kız kaçırma şikâyeti ve savunma olarak nişânlılık gerekçesinin öne sürüldüğü bir davâdan bahsedebiliriz.

1 Ramazan 1269 (8 Haziran 1853) tarihinde, Karaağaç-Yalvaç’a bağlı Ördekçi köyü sakinlerinden Abdülmûmin bin İbrahim, zevcesi Aişe ile Mustafa bin Mehmed’in hazır bulunduğu davâda, Aişe’nin “*zevcey-i menkûhası ve medhûlun bihâsı*” (nikâhlı ve gerdeğe girdiği zevcesi) iken Mustafa tarafından kaçırıldığını, bu nedenle tekrar kendisine teslim edilip Mustafa’nın da kız kaçırma suçu nedeniyle cezalandırılmasını talep etmişti. Aişe’nin Abdülmûmin ile evli olduğunu belirtmesinden sonra Mustafa’dan durum sorulunca Aişe’nin nişânlısı olduğunu ve Abdülmûmin tarafından alınmasından korktuğu için kaçırdığını itiraf etmişti (*mezbûre Aişe benim nişânlum olub, Abdülmûmin alur havfiyla kaçırdım*). Devamla Mustafa Abdülmûmin’in Aişe’yi nikahlayıp nikahlamadığını bilmediğini ileri sürmüştü.²⁴

Bunun üzerine mahkeme durumun iyice anlaşılabilmesi için Karaağaç-Yalvaç’a mübaşir göndererek soruşturma yaptırmış, gerçekten Aişe’nin dava tarihinden bir sene önce Abdülmûmin ile mehr-i müeccel karşılığında nikâhlandığı ortaya çıkınca zevci Abdülmûmin’e teslimine karar verilmişti.²⁵ Bunlarla birlikte mahkemenin Mustafa’yı Abdülmûmin’in zevcesini kaçırmışından dolayı cezalandırılıp cezâlandırılmadığı hakkında herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

²² Böcüzâde Süleyman Samî, a.g.e., s.360; Köstüklü, a.g.e., s. 24; Kurt, a.g.e., s.42; Nişânla ilgili diğer bazı adetler için bkz. Etem Ertem, “Geçmiş Günlerde Isparta’da Düğün-II”, Ün Isparta Halkevi Mecmuası, C. 4, S. 40, Isparta, 1937 s. 578,579.

²³ Böcüzâde Süleyman Samî, a.g.e., s. 373.

²⁴ İŞS 186/7-1.

²⁵ İŞS 186/7-1.

Mustafa örneğinin aksine bazı kız kaçırma olaylarında faillere ceza verildiğini görüyoruz. Abdülmûmin ile aralarındaki davadan 2 ay öncesine ait ve 27 Cemâzîy'ül-ahîr 1269 (7 Nisan 1853) tarihli başka bir hükümde, Ağlasun kazasına tabî Kemhallı karyesinden bir kişinin aynı karyeden bir kızı kaçırdığı kaza veya sancak meclisinin araştırması sonucunda kesinleştiğinden, kanunnâme gereği altı ay pranga-bendlik (kürek) cezasına çarptırılmıştı.²⁶

Böcüzâde'nin verdiği bilgidен anlaşıldığı kadarıyla nişân müessesesi Hamid Sancağı'nda "hutbe" şeklinde de isimlendirilmekteydi. Bu tabir İslam hukûkunda nişâna verilen isim olma özelliği taşımaktadır. İslam hukûkunda nişanlanma "hutbe" başlığı altında incelenmektedir. Hıtbeye aynı zamanda erkeğin kadına evlilik teklifinde bulunması, belirli bir mehir tayin etmesi ve evlenmek için karşılıklı anlaşmaya varmalarıdır. Bu bakımdan hıtbeyi bir nevî söz kesmeye de benzetebiliriz. Nişanlı erkeğe "hâtib", nişanlı kadına ise "mahtûbe" denmekteydi.²⁷

15 Rebî'ül-ahîr Ahir 1267 (17 Şubat 1851) tarihinde Ağlasun kazâsı Sülemiş karyesinden Fatıma bint-i Süleyman adlı biki-baliğâ babası Süleyman, Isparta meclisi azâları ve aynı kazâ dahilindeki Teke karyesi sakinlerinden Hüseyin bin Ali'nin de hazır olduğu oturumda "kâfî u hâtibî" olan Hüseyin'in kendisiyle evlenmeye isteğine rağmen (*beni tezvîce talib ve rağîb olmağla*) babasının karşı çıktığını, ancak 25 yaşına geldiğini ve Hüseyin ile evlenmek istediğini belirtmişti. Babası Süleyman Fatıma'nın sözlerini doğruladıktan sonra Hüseyin'de aynı isteği yineleyince mehir-i muâccel-i mâluma ve mehir-i müeccel karşılığında Hüseyin Fatıma'yı nikâhlayabilmişti.²⁸ Anlaşıldığı kadarıyla Fatıma'nın babası Süleyman muhtemelen kızının Hüseyin ile aralarında anlaşmalarına karşın nikâhlanmalarına karşı çıkmış, ancak Fatıma konuyu mahkemeye getirerek Hüseyin ile evlilik akdini gerçekleştirmişti. Nişan ve namzedlik konusunda tespit edilen diğer bir örnek ise zımmîler ve Osmanlı adalet mekanizması arasındaki ilişkilerin taşradaki yansımaları açısından da dikkat çekicidir.

Isparta'da yaşanan gayrimüslimlerin nikâhları kilisede yapılmaktaydı. Kilisedeki merasimden evvel İslamî geleneğe uyularak kız ve erkek evlerinde yemekler verilir ve düğün yapılırdı. Düğün günü kız tarafının Müslüman kadın misafirleri gündüz, Müslüman erkek misafirleri ise akşam kabul edilirdi, yemek yedirilir ve çalgı çalınırdı. Erkek tarafının misafirleri ise akitten bir gün sonra davet edilirdi. Ayrıca drahoma uygulaması da mevcut değildi. Bu geleneklerin birçoğu Tanzîmat'tan sonra

²⁶ İŞS 186/12-2.

²⁷ Böcüzâde Süleyman Samî, a.g.e., s. 360; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk-İslam Hukuk Tarihi C. 2, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990, s.72; Hayreddin Karaman, Mukâyeseli İslâm Hukûku, İrfan Yayınları, İstanbul, 1978, s. 239; Kurt "hutbe" kavramının "diniürlük" anlamına geldiği bilgisini vermektedir. Kurt, a.g.e., s. 41.

²⁸ İŞS 184/197-1.

kilise kararıyla kaldırılmıştı. Bunun yanı sıra Müslüman erkeklerle Hristiyan kızların evlenmeleri yasak olduğundan Isparta’da böyle bir durum görülmezdi. Ancak bu kurala rağmen istisnâi evliliklerin yaşandığı da olmaktadır.²⁹

Osmanlı toplumunun bir parçası olan gayrimüslim cemaatlerin hukuk prosedürleri içinde özellikle nişan, evlenme ve boşanma konularına kilise özel bir ilgi göstermekteydi. Çünkü evlenme ve boşanma işlemlerinin cemaatin kendi içinde çözümlenmesi kiliseyi ve havrayı yönettiği cemaat açısından hukukî olarak daha otoriter ve etkin hale getiriyordu. Dolayısıyla evlilik işlemleri miras paylaşımı işinden daha önemli hale geliyordu. Bu konuda çeşitli suistimâllerin yaşanmaması için nikâh akitlerinde hristiyan görevlilerden başkasının müdahale etmemeleri doğrultusunda cemaat yönetimlerinde fermanlar talep edilmiş, XVIII. yüzyılda Osmanlı idarecilerinden cemaatlerinin yetkisi dahilinde bulunan bu alana müdahale etmemeleri istenmişti.³⁰ Cemaat liderlerinin tüm engellemelerine karşın imparatorluğun farklı bölgelerinde yaşayan gayrimüslimler Osmanlı mahkemesine başvurmadan çekinmiyorlardı. Ortadoks Rumlar dahi yer geldiğinde bu şekilde davranmaktan geri kalmışlardır. Yunan araştırmacı Sophia Laiou, Karaferye (Veria) şeriyeye sicilleri ve diğer yerel arşiv kaynaklarından yararlanarak Rum kadınların kadı mahkemesine açtığı davaları incelediği makalesinde, yerel Hristiyan nüfusun Osmanlı mahkemesini özümseyerek, İslam hukuku nezdinde haklarını talep etmek için başvurmadan kaçınmadıklarını belirtmektedir. Laiou, gerekli olduğunda dinlerini değiştiren, cinsel veya fiziksel saldırıya uğradıklarında dava açan Hristiyan kadınların kararlılıklarını sergilediklerini, toplumsal kısıtlamalara rağmen haklarını en doğru biçimde aradıklarını ifade etmektedir. Karataş ise, zımmiler arasında bülüğa ermeyen çocukların tıpkı İslam toplumunda olduğu gibi velileri tarafından evlendirilebildiklerini, ancak bu şekilde evlendirilenlerin bülüğa erdiklerinde mahkemeye müracaat ederek akdin iptalini talep edebildiklerini belirtmektedir³¹ ki bu yönde bir talebin Isparta’da da yapıldığı görülmektedir.

5 Zilkaâde 1223 (23 Aralık 1808) tarihli dava kaydına göre, İlsava veled Papasoğlu Sava, 11 sene önce “*sağire*” (küçük) iken Çaviş mahalleli Dimitri’ye “*veliyy-i mücbiri*” (üzerinde yetki sahibi velisi) olmayan kimseler tarafından “*namzed*” olarak verildiğini, ancak 19 yaşına girip “*balığa*” ve

²⁹ Böcüzâde Süleyman Sami, a.g.e., s. 374, 375.

³⁰ Ayşe Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, Fethinden Kaybına Girit, Babiali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 81-82.

³¹ Sophia Laiou, “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer’iye Mahkemelerine Açtığı Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17. ve 18.Yüzyıllar)”, Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür Tarih, Der. Amila Buturovic, İrvin Cemil Schick Çev: Güliz Enginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 253,275; Ali İhsan Karataş, Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı-Bursa Örneği, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2009, s.74.

“*failey-i muhtâre*” (reşit ve dilediğini seçme hakkına sahip) sıfatını kazandığından dolayı Dimitri’den “*tahlîs-i nefis eylediğine*” (namzedliğinin sona erdiğine) dair bir hüccet verilmesini isteyince, hakim tarafından İlsava’ya Dimitri’den “*tefrikle*” (ayrılarak) istediği kimseye “*nefsini tezvîc edebileceğine*” (evlenebileceğine) dair hüccet verilmiş ve İlsava’nın başvurusu sicillere zabt olunmuştur.³²

İlsava’nın namzedliğini iptal ettirmesini İslam hukukunun kadınlara tanımış olduğu “*hıyar’ül-bülüğ*” hakkına da örnek gösterebiliriz. Bilindiği gibi “*bülüğ muhayyerliği*” olarak ta adlandırılan hıyar’ül bülüğ genel olarak velîleri tarafından evlendirilen küçüklerin bülüğe erince hakime müracaat ederek evliliklerini iptal ettirme hakkına sahip olmalarına verilen addır. Ancak, baba veya dedeleri tarafından evlendirilenler için bu durum geçerli değildir. Sadece diğer veliler tarafından evlendirilenler bu hakkı kullanabilirler. Bülüğ muhayyerliğine göre küçük bir kız bülüğe erdiği anda veya nikahtan haberdar olur olmaz şahitler huzurunda bu hakkını kullanmalıdır. Kullanmadığı halde seçim hakkı düşer ve geçersiz hale gelir. Erkeğin muhayyerliği ise hemen düşmediği gibi, dul kadınlar da aynı hükme tabiidir. Hıyar’ül bülüğ ile nikahın feshi için mahkeme kararı şarttır.³³ Osmanlı toplumunda ağırlıklı olarak geçerli olan Hanefî mezhebî uygulamalarına göre geniş bir velî grubuna velâyetleri altındakileri evlendirmek maksadı için “*cebr*” hakkı verildiğinden, ileride ortaya çıkabilecek mahzurların bertarafı için evlendirilen küçüklerle ve akıl hastalarına böyle bir hak tanınmıştır. Ancak küçük çocuklara yukarıda bahsedildiği gibi baba ve dedelere duyulan güven sebebiyle böyle bir hak tanınmamıştır.³⁴

Sonuç olarak geleceğine müdahale yetkisi bulunmayan kişiler tarafından Dimitri ile namzed yapıldığını kanıtlayan İlsava Hristiyan olmasına rağmen şerî kanunların tanıdığı avantajdan yararlanarak istemediği bir evlilik yapmaktan kurtulmuştu. Büyük bir ihtimâle mensup olduğu cemâatin kanunlarına göre böyle bir şansı bulunmayan İlsava, çareyi İslam mahkemesine mürâcaatta bulmuştur. Evâil-i Muharrem 1224’de (Şubat ortaları 1809) İlsava bu kez namzedliğinden çıkmasına rağmen Dimitri tarafından “*nefsini ahere tezvîc etmene razı olmam bana tezvîc eyle*” şeklinde rahatsız edildiği için tekrar mahkemeye şikayette bulununca bu kez de durum bahsettiği gibiyse Dimitri’nin müdahalesinin engellenmesi kararı verilmişti.³⁵

İlsava’nın ikinci şikâyeti de birincisi gibi İslam hukukû kaîdeleriyle alâkalıdır. Dimitri’nin istediği kişiyle evlenmesini engellemeye çalışması şer’î hükümlerin evlilik için zorunlu gördüğü rızâ şartıyla bağlantılı

³² İŞS 180/8-1.

³³ Cin-Akgündüz, a.g.e., s. 78

³⁴ Kurt, a.g.e., s. 80-81.

³⁵ İŞS 180/8-2.

olduğundan mahkeme tarafından muhtemelen namzedlik hususunda olduğu gibi yine İlsava'nın lehine karar verildiği düşünülmektedir. Zirâ İlsava'nın Dimitri'den ikinci şikayetinden yedi ay sonra Evâhir-i Receb 1224 (Eylül başları 1809) senesinde Çaviş mahalleli Todoros veled Lazaros adlı zımmînin vakıf tasdiki belgesinde oğlu Anastas'ın eşi olan İlsava adlı bir zımmî kızdaki bahsedilmektedir (*gelinim İlsava*).³⁶ Burada adı geçen İlsava'nın yukarıda şikayetleri yapan İlsava olması akla yatkın gelmektedir. İlsava, Anastas ile evlenmeyi kararlaştırıp evvelâ Dimitri ile aralarında olan namzedliği iptal ettirdikten sonra Dimitri'nin durumu kabullenmeyerek evliliğine de engel olmaya çalışmasının önüne geçmiş ve nihayetinde Anastas ile evlenmiş olması yüksek bir ihtimâldir.

3. NİKÂH

Nişanlılık aşamasından sonra icrâ edilen nikâh ailenin oluşumunun başlangıcını teşkil eden bir sözleşme şeklinde düşünülebilir. Nikâhlarda kültürel, dinî ve geleneksel açıdan toplumdan topluma değişen örnek ve uygulamalar söz konusudur. Osmanlı toplumu için ise nikâh denince akla ilk olarak İslam hukûk kuralları gelmektedir. Osmanlı pratiğinde bireyleri ve toplumu ilgilendiren diğer diğer konularda olduğu gibi, evlilik hususunda da şerî hükümlerin çizdiği sınırlara göre hareket edilmektedir. Zirâ İslam hukuku, evlilik akdinin gerçekleşebilmesi için kadın ve erkeğin bazı niteliklere sahip olmasını şart koşmuştur. Aynı dinden olma, bekâret, velî izni ve rızâ gibi bazı koşullar nikâh akitlerinde göz önünde bulundurulmaktaydı. Bu kıstasların yanı sıra, evlenmenin geçerli bir şekilde yapılabilmesi bizzat evlenecek kimselerin ya da taraflarından atanan temsilcilerinin iki erkek veya bir erkek-iki kadından ibaret olan hür şahitler arasında evlenmek istediklerini açıkça bildirmelerine bağlıdır.³⁷

Bahsedilen bu şartlar arasında kadın ve erkeğin aynı dine mensup olmaları zorunluluğu ilk sırada gelmektedir. Zira Müslüman bir kadının başka dinden bir erkekle evlenmesi yasaktır. Bu nedenle Osmanlılarda bu şekilde bir evlilik türünden bahsetmek mümkün değildir. Kurt, Tanzimât dönemi Bursa'sında dinen izin verilmesine rağmen erkeklerin de ehl-i kitap (zımmî) kadınlarla evlenmeyi tercih etmediklerini belirtmektedir. Ancak, daha önce evlendikleri Hristiyan kadınlarla yaşamlarını birlikte sürdüren mühtedîler söz konusudur. Bununla beraber, mühtedî olan kişi kadın ise kocası da ihtidâ etmediği yani İslam dinine girmediği takdirde evlilikleri geçerliliğini kaybetmektedir. Kurt, 1681 tarihinde Bursa'da İslam'a giren bir

³⁶ İŞS 180/9-5.

³⁷ İslam hukukuna göre evliliğe engel olan durumlar ve birbirleriyle evlenmeleri yasak olan kişiler hakkında bakınız: Şamil Dağcı, "İslam Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)" Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, C. 41, S.1, Ankara, 2000, s. 192 vd; Ebu Zehra, a.g.e., s. 114-117.

kadının kocasının da 15 gün sonra ihtidâ ettiğini yazmaktadır. Böylece yeni bir nikâh akdiyle evlilikleri devam etmiştir.³⁸

İncelediğimiz dönemde Isparta’da ihtidâ ederek evlenmiş bir mühtedî örneğine rastlamaktayız. 15 Cemâiyiz’ül-ahîr 1269 (24 Şubat 1853) tarihli bir nafaka davasında, Fazlullah mahallesi sakini Ümmü Gülsüm bint-i Abdullah, kızı Emine’nin başka bir kişiyle evlenerek torununun “*hüdâne*” (terbiye) hakkının kendisine geçmesi dolayısıyla eski damadı Mühtedî Ahmed b. Abdullah’tan nafaka talebinde bulunmuş ve mahkeme tarafından Ahmed üzerine aylık 12.5 guruş “*nafaka*” ve “*kisve-bahâ*” takdir edilmişti.³⁹ Ahmed’in babasının isminin Abdullah olması köle asıllı olduğunu akla getirmekle birlikte hür bir kadınla evlilik yapması özgürlüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Hürriyetini kazanmasında İslam dinini seçmesinin payı olabilir. Fakat önemli olan din değiştirdikten sonra Isparta’lı bir kadınla evlilik yapabilmesidir. Dinen ve kanunen sahip olduğu eşitlik bu evliliği yapabilmesine imkân vermiştir. Mühtedî Ahmed’in evliliği bu açıdan İslam hükûkunun evlilik hususunda koştuğu en temel şartlardan olan “*küfv*” şartıyla da ilgilidir.

Aynı din ve inanca sahip olma kriteri ile birlikte bakirelik veya “*bekâret*” evliliklerde kadınlar açısından aranan önemli şartlardır. Zira bekâret kızların iffet ve namusluluklarının önemli bir göstergesidir. Osmanlı döneminde hemen hemen tüm evlilik kayıtlarında kadınların medeni durumları hakkında bilgi verilirken erkeklerin medeni hallerinden bahsedilmemektedir. Bu kayıtlarda evlenilecek kişi kız ise “*bikr-i baliğa*” veya “*bikr-i baliğay-ı akîle*” (bülüğa ermiş ve bakire) olarak vasıflandırılmıştır. Henüz bülüğa ermemiş ancak temyiz gücü açısından genellikle 12 yaşta bulunanlar için “*mürahikâ*”, daha gelişkinler için “*cüssesi bülüğuna mütehammil olup bülüğunu mukîrre ve müterife*” (ikrar ve itiraf edici) tanımları yer alırken, dul kadınları tanımlamak için “*seyyîbey-i akîle*” ifadesi kullanılmaktadır.⁴⁰

İnceleme kapsamında taranan sicillerden tespit edilen nikâh akitlerinde ilk defa evlenen kızların bekâretlerinin açıkça belirtildiği görülmektedir. 19 Receb 1266 (31 Mayıs 1850) tarihinde, Eğirdir’e bağlı Aşağı Gökdere karyesinden Emine bint-i Hasan adlı “*bikr-i baliğa*” şahitler huzurunda aynı köyden Ömer bin Abdullah ile 83.5 guruş mehr-i müeccel karşılığı nikâh akdetmişti. 27 Receb 1266 (8 Haziran 1850) tarihinde ise Yalvaç’a bağlı Oyuklu karyesinden Emine bint-i Halil isimli “*bikr-i baliğa*” aynı karye sakîni Mehmed bin Hüseyin ile Isparta mahkeme muhızrları ve Isparta’lı iki kişi hazır olduğu halde, 83.5 guruş mehr-i müeccel ile evlenmişti. 7 Şâban 1266 (18 Haziran 1850)’de Yalvaç karyelerinden

³⁸ Kurt a.g.e., s. 30.

³⁹ İŞS 186/14-1.

⁴⁰ Kurt, a.g.e., s. 31.

Elbengi karyesinden Asiye bint-i Süleyman adlı “*bikr-i baliğa*”, 167 guruş mehr-i müeccel ile İdris bin İbrahim ile evlenmişti.⁴¹

Bekâret vasfını hâiz kızların yanında ikinci veya sonraki evliliklerini yapan bazı kadınların nikâh akitleriyle de karşılaşmıştır. 5 Receb 1266 (17 Mayıs 1850) tarihinde Hocaşâde mahallesinden Fatıma bint-i Abdullah 41.5 guruş mehr-i müeccel karşılığı Hasan bin Abdullah ile, 27 Muharrem 1269 (10 Kasım 1852) tarihinde ise Ağlasun kazasına bağlı Yumrutaş karyesinden Havva bint-i Mehmed Ali bin Mehmed ile 3.000 akçe mehr-i müeccel karşılığında nikâh aktetmişlerdi.⁴² Fatıma bint-i Abdullah ve Havva bint-i Mehmed’in yukarıdaki örneklerdeki gibi “*sağire*” veya “*bikr-i baliğa*” olarak anılmalarının yanı sıra mehrlerinin her iki Emine’ye nazaran düşüklüğü ilk kez evlenmediklerinin göstergeleri sayılabilir.

İslâm hukûkunun evliliğin meşrûiyeti için zorunlu saydığı şartlardan birisi de “*rızâ*”dır. Osmanlı devleti tarafından kabul edilen Hanefî mezhebine göre ergenlik çağına gelmiş erkek veya kızların evlendirilmelerinde zor kullanılamaz, Kadın bizzât evlenme akdinde bulunabilir. Diğer mezhepler ise velînin izninin alınmasını şart koşmuşlarsa da temelde mutlaka evlenecek kadının rızasının alınmasını da lüzumlu görmüşlerdir. Zirâ İslam dinine göre evlenecek adayların hür irâdeye sahip olmaları gerekir, gelinin satılması ve söz hakkının olmaması gibi uygulamalar söz konusu değildir.⁴³

Bunlarla beraber Osmanlı pratiğinde 1544 tarihinden sonra önde gelen Hanefî hukûkçularından İmam Muhammed’in içtihadına dayanarak velî iznine dayanmayan nikâhlar geçersiz sayılmıştır. Fakat velî izni istense dahî evliliğin gönüllü olması gerekmektedir. Bunun ihâli söz konusu olduğunda hakim evliliği feshedebilirdi.⁴⁴ XIX. yüzyılın ilk yarısında Isparta mahkemesine yansıyan bir davâda rızâ kaidesinin evliliğin geçerliliğinde oynadığı rol açıkça görülmektedir.

1266 (1850) senesinde Karahisar Sancağı Danişmendli-Kebîr kazası Türkmenlerinden Mehmed bin Halil Hamid kazâlarından İrle’ye tabî Beylerli karyesi sakinlerinden Hurî bint-i Musa karşısında Hurî’nin dava tarihinden 6 ay önce müteveffâ babası Musa tarafından İrle Gölcük çiftliğinde şahitler huzurunda mehrsiz (*bilâ tesmîye-i mehr*) bir şekilde kendisine nikâhlandığını, daha sonra Musa’nın “*kızımı Türkmen Mehmed’e nikâh*

⁴¹ İŞS 184/112-1,116-5, 186/106-3.

⁴² İŞS 184/102-2,186/106-1.

⁴³ Erten, a.g.e., s. 38; Kurt, a.g.e., s. 33

⁴⁴ Kurt, a.g.e., s. 33-34.

eyledim” diyerekten nikâhı ikrâr ettiğinden Hurî'nin zevcesi olduğunu, bu nedenle kendisine itaat etmesi için tenbihte bulunulmasını istemişti.⁴⁵

Huri ise Mehmed'in iddiasını inkâr etmişti. Bunun üzerine Mehmed'in mahkemeye getirdiği şahitler nikâhın gerçekleştiğini onaylamışlardı. Ancak İrle kazâsı meclis azalarından İbrahim Kethüdâ bin Ömer ve Ali Ağa bin Abdullah dava esnasında 23 yaşında olan Huri'nin nikâh sırasında 17 yaşında “*balığa*” ve “*reşide*” olduğunu mahkemeye bildirmişlerdi. Daha sonra Mehmed ise “*nikâh-ı mezkûr Huri'nin rıza ve tevkîliyle oldu*” diyerek başka bir iddiâda daha bulunmuş, ancak bunu kanıtlayamadığı gibi kanunen “*tahltfe*” yani doğru söylediğine dair yemin etmeye de yanaşmayınca Huri'nin zevcesi sıfatıyla kendisine itâat etmesi talebi mahkeme tarafından reddedilmişti.⁴⁶

Kayıttan anlaşıldığı kadarıyla Mehmed, Huri'nin kendisine babası tarafından balığe ve reşide olmadan verildiğini ileri sürmüştü. Böylece Huri'nin bülûğ muhayyerliği hakkını kullanmasının önüne geçmiş oluyordu. Zirâ İslam hukûkuna göre baba ve dedeleri tarafından küçük yaşta evlendirilenler Bülûğ muhayyerliği hakkını kullanamamaktadırlar.⁴⁷ Hurî babası tarafından akıl balığ olmadan evlendirildiği kanıtlanırsa Mehmed'in zevcesi olduğunu kabul etmek zorunda kalacaktı. Nikâhın gerçekleştiğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, İrle kaza meclisi azalarının şahitliğiyle Huri'nin altı yıl önceki nikâh akdinde reşide ve balığe olduğu ortaya çıkınca Mehmed'in bu yolu kullanması şer'an mümkün olmuyordu. Bu noktadan Mehmed ikinci bir denemeye nikâhta Hurî'nin de rızasının olduğunu iddia etmiş, ancak yine kanıtlayamayınca davası mahkeme tarafından geçerli sayılmamıştır.

11 Cemâziy'ül-ahîr 1266 (24 Nisan 1850) tarihinde Tefenni kazâsı Hasan Paşa karyesinden Hüseyin bin Mehmed, aynı kazâ sakîni Mehmed bin Süleyman'a “*sağîre*” kızı Meryem'i “*velîyy-i mücbîri*” sıfatıyla 83.5 gurus mehr-i müccel karşılığı nikâhlanmış ve nikâh akdi sicile kaydedilmişti.⁴⁸ Hurî'nin aksine Meryem ileride duyacağı bir isteksizlik durumunda babası tarafından yaptırılan nikâh akdini fesh ettirme hakkına sahip olamayacaktır. Belgede sağîre şeklinde vasıflandırılması bu alternatifini Meryem için geçersiz kılmaktadır.

Bu iki örneğin yanında kızların kendi rızalarıyla birlikte, babalarının da onayının olduğu nikâhlar da görülmektedir. 23 Muharrem 1267 (28 Kasım 1850) tarihinde Isparta karyelerinden Kışla karyesi sakînlerinden Aişe bint-i Ahmed babası Ahmed ve aynı karyeden Mustafa bin Mehmed'in vekîli kardeşi İsmail'in de hazır olduğu mahkemede mehr-i muâccel-i mâluma ve

⁴⁵ İŞS 184/58-3.

⁴⁶ İŞS 184/58-3.

⁴⁷ Cin-Akgündüz, a.g.e., s.78.

⁴⁸ İŞS 184/88-4.

müeccel karşılığında nefisini “*küfvî*” Mustafa’ya tezvîc ettiğini belirtmiş, damadın vekîli İsmail’in Aişe’nin ikrârını kabûlünden sonra babası Ahmed’in de onayı ve rızasıyla (*tecvîz edip razı olmağın*) nikâh gerçekleşmişti.⁴⁹

Şehirde yaşayanların aksine Hamid sancağı civarında yaşayan aşiretlerde kızlar ve erkekler serbest hareket etme şansı bulduklarından birbirlerini görme, tanıma ve anlaştıkları zaman ailelerinin muhalefetine rağmen evlilik kararı alma şansına sahiptiler. Her iki tarafın belirledikleri bir günde eşyalarını alarak bekleyen kız, silahlı arkadaşlarıyla gelen erkek tarafından kaçırılarak çadırına götürülür, daha sonra erkeğin ailesi durumu kızın ailesine haber vererek evliliğin gerçekleşmesi için izin isterlerdi. Kızın ailesi erkeği kızlarının dengi görürlerse bu oldu-bittiyi kabul ederler ve böylece mehirler tayin edilerek en yakın hükümet kadısından izin-nâme alınıp nikâh yapılırdı. Kabul etmedikleri takdirde ise mesele mahkemeye intikâl ederdi. Mahkemede ise iki tarafın rızası alınarak nikâh tasdik edilirdi. Bununla beraber aşiretlerde yirmi yaşından küçük kızı kaçırmaya teşebbüs edilmez, böyle bir kız mürâhika olarak değerlendirilirdi.⁵⁰

Böcüzâde’nin bahsettiği gibi Hamid Sancağı civarında yaşayan konar-göçer aşiretler nikâh akitleri için Isparta mahkemesine başvurmaktaydılar. 15 Rebî’ül-ahîr 1266 (29 Ocak 1850) tarihinde Teke sancağında sakin olup yazları Isparta civarına gelen Millî Türkmen aşiretinden Ümmü Gülsüm bint-i Osman adlı bîkr-i baliğa, “*hüsn-i rızâsıyla*” Çatakoğlu Mustafa bin İbrahim ile 150 gurus mehr-i müeccel karşılığında evlilik akdi gerçekleştirdikten sonra Mustafa’ya evli olduklarına dair ilâm verilmişti.⁵¹

Yukarıda verilen örneklerden önemi anlaşılan “*velî izni*” bir evliliğin gerçekleşmesi ve geçerliliği için uyulması gereken temel kurallar arasında olmakla birlikte bazı sınırlamaları bulunan bir uygulamadır. Arapça kökenli bir kelime olan “*velî*” veya “*velîyy*” sahip anlamına geldiği gibi, bir çocuğun her türlü hareket ve davranışından sorumlu kişiyi de tanımlamaktadır. Evlenecek bir kadına velilik yapacak kimseler arasında gelinin en yakın velisi olarak (*velîyy’ül akreb*) babası gelmektedir. Babanın ardından dede ve yine baba tarafından olmak üzere diğer veliler birbirlerini takip eder. Hanefi geleneğinde anne tarafından gelen akrabaların velayet izni bulunmamaktadır. Ancak, baba tarafından gelen akraba yoksa nikâhta yer almaları kuralı mevcuttur.⁵²

⁴⁹ İŞS 184/165-4.

⁵⁰ Böcüzâde Süleyman Sami, a.g.e., s. 373- 374.

⁵¹ İŞS 184/142-1.

⁵² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003, s.1146; Colin İmber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behçetü’l-Fetavâsında

Ancak daha önce de ifade edildiği gibi yetişkin kızlara tanınan eş seçme hürriyeti çocuk yaşta evlendirilen küçüklere tanınmamıştır. Veliler isterlerse küçük yaşta çocuklarını evlendirebilirler. Geleneksel İslam hukukçularının ekseriyeti evliliğin geçerli olabilmesi için ergenliğin gerekli bulunmadığını benimsemişlerdir. Velilerin ya da babaların kızlarına karışmalarının altında yatan temel düşünce yanlış kişilerle evlilik yapmalarına engel olmaktır. Bu düşünce çok bilinen “*Kızı kendi haline bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya*” deymi ile veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Böylece kızların eş seçimine büyük ölçüde müdahalede bulunulmuştur.⁵³

İncelediğimiz sicillerde bazı babaların kızlarının yaptıkları evliliklere karşı çıktıkları görülmekle birlikte baliğa sıfatını taşıyan kızların istedikleri kişiyle evlenebildikleri görülmektedir. 19 Cemâzîy’ül-evvel 1266 (2 Nisan 1850) tarihinde Isparta mahkemesinde görülen bir davada, Hatib Mehmed Efendi bin Abdullah “*sulbiye-i baliğa*”, “*reşide*” ve “*musînn*” (yaşı ilerlemiş) kızı Ümmü Gülsüm ve damâdı Ömer Ali bin İbrahim’in karşısında, Ümmü Gülsüm’ü dengi (*küfvi*) olan bir kimse ile evlendirmeyi isterken Ömer Ali tarafından kaçırılmış olduğunu, bu nedenle Ömer Ali’nin cezalandırılmasını istemişti.⁵⁴

Vaziyet Ömer Ali’den sorulduğunda Ümmü Gülsüm’ün kendisine gelerek “*ben sana Allah’ın emriyle nefsimi tezvîce murad etmemle beni kazânız mahkemesine götür, akd ü tezvîc e’*” diyerekten talepte bulunması nedeniyle isteğini gerçekleştirdiğini, mahkemenin ise akdin gerçekleşmesi için Ömer Ali ve Ümmü Gülsüm’ü Isparta’ya sevk ettiğini ifade etmişti. (*li-ecli’t-tezvîc bu tarafa gönderdiler*). Ömer Ali’nin ifadesinden sonra Ümmü Gülsüm’e vaziyet sorulduğunda durumu tasdik ederek böyle bir istekte bulunduğunu belirtmişti. Daha sonra davalı Hatiboğlu Ahmed Efendi’nin Ömer Ali’nin yaşca büyük ve kızının da Ömer Ali’ye denk olduğunu ifade etmesiyle, olayın kız kaçırma olmadığına ve nikâhlarının geçerli olacağına hükmedilmişti.⁵⁵

Burada Ümmü Gülsüm’ün baliğa olarak kendi isteğiyle gerçekleştirmek amacını taşıdığı evliliğinin babasının muhalefetine rağmen mahkemece geçerli sayıldığı görülmektedir. Ümmü Gülsüm’ün rızâsı velîsî statüsündeki babasının muhalefetine etkisiz kalmasına neden olmuştur. Eğer Ümmü Gülsüm musînn, reşide ve baliğe sıfatlarını taşımadan bu evliliği yapmış olsaydı babası velîyy-i mucbîri sıfatıyla kızının Ömer Ali ile yaptığı evliliği fesh ettirme yetkisine sahip olacaktı. Hatiboğlu Ahmed Efendi ise

Mehr”, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Edit. Madeline C. Zilfi, Çev: Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 82.

⁵³ Kurt, a.g.e., s. 34.

⁵⁴ İŞS 184/79-3.

⁵⁵ İŞS 184/79-3.

kızıyla Ömer Ali'nin birbirlerine denk olduğunu itirâf etmek ve bir oldu-bittiye kabullenmek zorunda kalmış görünmektedir.

Kızının evliliğine engel olmak isteyen başka bir baba ise Eğirdir kazasında sakin olan Eski Yörük Türkmen aşireti mensubu Hasan bin Abdullah'tır. 23 Rebi'ül-ahîr 1266 (8 Mart 1850) tarihinde kendisiyle aynı aşiretin mensubu Molla Süleyman bin Yunus, sancak meclisi üyelerinin ve zevcesi Hasan bin Abdullah'ın kızı Zeynep'in de hazır bulunduğu Isparta mahkemesinde 6 ay önce Hasan'ın kızını kendisine vermeye istekli olması, Zeynep'in de rızasının bulunmasıyla 13.000 Akçe mehr-i müeccel karşısında nikâh yaptıklarını, böylece Zeynep "*zevcey-i menkûhası*" olmuş iken Hasan'ın kızını kendisine teslim etmekten kaçındığını belirterek bu hareketinin engellenmesi için Hasan'a tenbihte bulunulmasını talep etmişti.⁵⁶

Zeyneb'in Molla Süleyman'ın iddiasını doğrulamasına rağmen babası Hasan bu iddiâyı inkâr etmişti. Fakat mahkeme Zeynep'in kendi rızasıyla Molla Süleyman ile evlendiğini göz önünde bulundurarak zevcine teslimine karar vermişti.⁵⁷ Bununla beraber dava sona ermemiştir. Bu kez Hasan davalı sıfatıyla beyanda bulunarak Molla Süleyman'ın kız kaçırma suçunu işlediğinden cezalandırılması gerektiğini öne sürmüştü. Ancak mahkeme Molla Süleyman'ın Hasan'ın kızını kendi rızasıyla verdiğini şahitlerle kanıtlaması üzerine talebini yine reddetmişti.⁵⁸ Hasan kızını Molla Süleyman'la evliliğine onay verdikten sonra pişmân olmuş ve evliliklerine manî olmaya çalışmış görünmektedir. Ancak hem kendisinin hem de kızının rızası nedeniyle Molla Süleyman'ın başvurusu karşısında herhangi bir sonuç elde edememiştir. Her iki davâda babaların damatlarına kız kaçırma isnâdında bulunmaları dikkat çekicidir.

İslâm hukuna göre velîsi veya vasîsi bulunmayan şahısların velîsi veya vasîsi kanunen sultan, kadı veya bunlar tarafından "*velâyet-i amme*" (genel velayet yetkisi) ile tayin edilen şahıslardır. Velâyet-i amme yetkisine sahip olan devlet görevlileri bu yetkilerini nikâh akitlerinde de kullanıyorlardı.⁵⁹

Isparta kadısı da bu yetkiye dayanarak bir nikâhta velâyet makâmında bulunmuştur. 29 Cemâziy'ül-evvel 1268 (21 Mart 1852) tarihinde Yaylazâde mahallesi sakinlerinden iken vefat eden Niğdeli Mehmed Ağa bin Memiş bin Abdullah'ın "*sulbiye-i sağire*" (küçük) kızı Hadice Afife'yi Osman bin Mehmed tevzîc etmek istemiş, ancak Hadice Afife'nin "*evliyâsından tevzîce kadir kimse olmadığı*" şahitler tarafından

⁵⁶ İŞS 184/163-2.

⁵⁷ İŞS 184/163-2.

⁵⁸ İŞS 184/163-2.

⁵⁹ Cin-Akgündüz, a.g.e., s. 30,

tasdik edildiğinden kadı Hadice Afife'yi 20.000 akçe mehr karşılığı Osman'a vermişti.⁶⁰

Hadice Afife'nin vefât eden babasının terekesine göre validesi Zübeyde bint-i Ali, sulb-i sağır kardeşi Mehmed Emin ve “*sulb-i kebîr*” (büyük) kardeşi Süleyman ile birlikte Zeliha isminde bir sağır kardeşi daha mevcut olup ayrıca annesi hamileydi (*haml-i mevkâf Abdullah*).⁶¹ Nikâh kıyıldığı zaman muhtemelen büyük kardeş Süleyman Isparta'da olmadığından ya da reşit olmadığından Hadice Afife'nin velâyetini Isparta kadısı üstlenmişti.

Müthedî Ahmed bin Abdullah'ın eski zevcesinin annesiyle arasında cereyân eden nafakâ davası ve diğer nikâh kayıtlarında da açıkça görüldüğü gibi “*küfûv*” kıtası da evliliklerin gerçekleşmesi açısından önem arz etmektedir. Küfûv veya küfv kelime anlamı olarak eş, benzer, denk veya arkadaş anlamlarına gelmektedir. İslam dini aralarında evlenmeye engel bir durum bulunmayanların izdivâç yapabilmeleri için bir takım özelliklerin aranmasını istemiştir. Mezhepler bu özellikleri detaylandırmışlarsa da, hepsi çiftler arasında dindarlık bakımından eşitliğin şart olduğu görüşünde birleşmişler, diğer konularda denklik hususunda görüş birliğine varamamışlardır. Hanefiler evleneceklerin din, soy, meslek, mal ve hürriyet gibi nitelikler bakımından birbirine denk olmasını öngörmüşlerdir. Bu bakımdan aileler de genellikle eşler arasında eşitliğe dikkat etmişlerdir. İçeriği hakkında detaylı bilgi verilmemekle birlikte nikâh kayıtlarında sosyo-ekonomik ve kültürel denkliği belirten küfûv tabiri sıkça geçmektedir.⁶²

Evlenecek erkek ve kızın birbirleriyle çeşitli açılardan denk olmasına Isparta'da da dikkat edilmekteydi. Böcüzâde Süleyman Samî şehirde yapılan evliliklerde ailelerin ilk etapta evlilik çağına gelmiş erkek çocukları için küfûvları olabilecek kızlar araştırarak bir veya bir kaç aday belirlediklerini zikretmektedir. Ertem ise Isparta'da bir erkeğin yaşı, zenginliği ve toplumsal seviyesi kendisiyle eşit olmayan bir kızı istemesinin ayıp olarak karşılandığı, aynı şekilde zengin bir ailenin de daha aşağı derecede bir ailenin kızını almasının evliliğin dirlik ve düzenini bozacağına inanıldığını belirtmektedir. Zengin ailelerin fakir aile kızlarını almaları görüldüğü gibi, bilhassa köylerde arada küfûv olmamasından dolayı verilmeyen bir kızın kaçırıldığı da olmaktadır. Bunlarla birlikte Böcüzâde köylerde erkeklerden otuz yaşına gelmeyen ve dokuz kesesi olmayan (muhtemelen yeterli ekonomik güce sahip) kızlardan da on sekiz yaşına gelmeyenlerin evliliklerine izin verilmediğini söylemektedir.⁶³

⁶⁰ İŞS 184/288-5.

⁶¹ İŞS 184/237-3.

⁶² Devellioğlu, a.g.e., s. 533; Kurt, a.g.e., s. 29-30.

⁶³ Böcüzâde Süleyman Samî, a.g.e., s.358, 371; Etem Ertem, “Geçmiş Günlerde Isparta'da Dügün-I”, Ün Isparta Halkevi Mecmuası, C. 4, S. 39, Isparta, 1937, s. 563.

Tespit edilen davâ ve nikâh akitlerinde genellikle bekâreti belirtilen kızın evleneceği kişi hakkında kendisinin küfvî olduğu beyanı bulunmaktadır. Örneğin 9 Şabân 1266'da (20 Haziran 1850) Yalvaç'a bağlı Gelegermi karyesinden İsmihân bint-i Mehmed adlı bîkr-i balığa aynı karyeden "küfvî" Yahyâ bin Ali ile, 23 Şabân 1266'da (4 Temmuz 1850) Keçiborlu kazâsı Kılıç karyesinden Alîme bint-i Ali yine "her vechle küfvî" (her yönden dengi) İsmâil bin Hasan ile, mehr-i muâccel ve müccel tayiniyle şahitler huzurunda evlenmişlerdi.⁶⁴

Hamid Sancağında ailenin oluşumuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz diğer konular arasında nikâha müdâhale, zevcenin alıkonulması, zevcenin meşrû kocadan habersizce başkasına nikâhlanması gibi problemlere dair hükümler mevcuttur. Bu tür şikâyetleri yapan şahısların sıradan şahısların yanında bazen yerel yöneticileri de suçladıkları görülmektedir. Örneğin eski Gölhisar kazâ müdürü Osman bin Mehmed hakkında zevcenin zorla "tatlik ettirilmesi" (boşattırılması) ve Karaağaç-Yalvaç kazâ müdürü Yusuf Ağa hakkında nikâhın sahih olmadığını iddia ederek evliliğe engel olma gibi şikâyetlerin⁶⁵ yanı sıra Isparta muhassılı ve bazı meclis azâlarının dahil olduğu bir dava, aile kadar toplumu da ilgilendirilmesi bakımından bahse değer bir örnektir.

25 Safer 1267 (30 Aralık 1850) tarihinde Isparta mahkemesinde davacı sıfatıyla hazır bulunan Yenişehirli Berberoğlu Hasan bin Mehmed mahkemeye celb ettirdiği Afşar'lı Hacı Mustafa bin Ali, Mehmed bin Mehmed, Hüsam bin Mustafa ve diğer kişilerin yanı sıra aynı oturumda Isparta muhassılı, meclis azâları ve bazı ileri gelenlerden de şikâyetçi olmuştu. İddiasına göre 17 yıl önce Afşar'da nikâhladığı zevcesi Aişe Hatun'u askere gittikten sonra öldüğü ileri sürülerek önce davalı Mehmed bin Mehmed tezvîc etmiş, askerden dönünce bu usulsüz nikâhı iptâl ettirmesine rağmen tekrar askere gitmesiyle bu kez de diğer davalı Hüsam Aişe'yi tezvîc ederek beraberinde Karahisâr sancağına götürmüştü.⁶⁶

Hasan devamla Hüsam'ın ve Aişe Hatun'un Karahisar muhassılı tarafından "mazanne-i suî" (kötü hal, ahlâka aykırı vaziyet) sahibi oldukları düşünülp tutuklanarak Isparta'ya sürüldüklerini, Isparta'da ise muhassıl Mehmed Emin Efendi'nin Hüsam'ı tutuklayıp bazı şahısların "ba'd-el-yevm istemeyiz" diyerek kentten çıkarılmasını talep eden ahalînin isteğine uyarak arz-ı hâl yazmalarıyla zevcesini Aydın'a sürdüğünü dile getirmişti.⁶⁷

Bu ifade ve iddialardan sonra Hasan Aydın'a gidip Aişe'yi bulduğunu, ancak Aydın mahkemesinden zevcesi olduğunun kanıtlanması için Hüsam'ın gelmesi gerektiğinin belirtilmesiyle Aişe'yi alamadığını, bu

⁶⁴ İŞS 184/117-2, 123-2.

⁶⁵ İŞS 184/49-1, 102-1.

⁶⁶ İŞS 184/182-3.

⁶⁷ İŞS 184/182-3.

nedenle evvelâ Aişe'nin Aydın'dan getirilerek kendisine teslim edilmesini ve zevcesini korumayıp sürerek kendisine verdiği mal ve eşyâsının telef olmasına sebep olmalarından dolayı aralarında muhassıl, meclîs azâları ve şehrin ileri gelenlerinden bazılarının bulunduğu şahıslardan zararının tazminini istemişti.⁶⁸

Hasan'ın iddia ve taleplerine rağmen, Hüsam Aişe'yi tezvic ettiğini reddetmiş, davası da mahkemeye dikkate değer bulunmayarak kabul edilmemişti (*tasaddî eylediği davası iltifâta şayân bulunmayub*).⁶⁹ Hüsam'ın Hasan'ın iddiâlarını kabul etmemesi ve kötü hâl gerekçesiyle Karahisar'dan Aişe ile sürülmelerinden sonra, Aişe'nin bu kez de Isparta'dan da çıkarılması onun fuhuş yapan bir kadın olduğu kanısını akla getirmektedir.

Isparta'da fahişelik yaptığı tespit edilen kadınlar için cezâi müeyyideler söz konusuydu. Şehrin güvenliğinden sorumlu olan Tüfekçibaşı'nın tertibiyle her gece yatsı namazından sonra birer çavuş idaresinde devriyeye çıkan zaptiyeler yakaladıkları fahişeleri "*imam evi*" olarak adlandırılan kadın hapishanesine götürmekteydiler. Hristiyan fahişeler ise Rum cemaâatinin idare merkezi olan metropolidhâne hapsedilmekteydiler. Osmanlı toplumunda para karşılığı fuhuş yaptığı tespit edilen kadınlara uygulanan sürgün cezâsı Isparta'da yakalanan kadınlar için de geçerliydi. Bu tür kadınlar tüfekçi ve mübaşir gibi görevlilerce kent dışına çıkarılıyordu. Muhtemelen Aişe'de bu kadınlardan birisi sayılarak kentte kalması uygun bulunmamıştı.⁷⁰

İncelenen sicillerde zevcelerinin haksız yere başkaları tarafından tezvic edildiğinin yanı sıra nikâha rağmen kendilerine teslim edilmediği gibi iddiâlarla Isparta mahkemesine başvuruda bulunulan kişilere ait davalar da mevcuttur.

5 Rebî'ül-ahîr 1266 (18 Şubat 1850) tarihinde İrle kazâsında sakîn Kırılı Aşireti mensubu Molla Hasan aynı aşiretten Selver ile babası Mehmed Ali ve zevci Delibaşoğlu İsmail'in hazır buldukları davâda, iki sene önce Selver'i baliğa olduğu halde İrle mahkemesinde babası Mehmed Ali'nin mehrsiz ve gıyâbında (Selver yerine vekîllerinin varlığı ile) kendisine nikâhladığını, ancak Selver zevcesi iken kanuna aykırı olarak bu kez de İsmail'e tezvic edildiğini, bu nedenle İsmail'den alınarak kendisine teslimini istemişti. Ancak Selver ile birlikte babası ve zevci İsmail Molla Hasan'ın iddiâsını reddettikleri gibi, dört ay önce Selver'i istediğini belirtmişlerdi. Molla Hasan'ın inkârıyla birlikte şahitler Selver'in babasının ve kocasının

⁶⁸ İŞS 184/182-3.

⁶⁹ İŞS 184/182-3.

⁷⁰ Böcüzâde Süleyman Sami, a.g.e., s. 514, Kemal Daşcıoğlu, Osmanlı Devletinin Sürgün Siyaseti, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE. YDT., Isparta, 2004, s. 76; İŞS 178-180/104-1, 182/4-1. Sicillerde kadınların kapatıldığı bu hapisâne "*avretler habs edilen imam evi*" ifadesiyle bir tevzi defterinde karşımıza çıkmaktadır. İŞS 181/132-1.

sözlerini doğrulayınca Molla Hasan'ın davâsı mahkeme tarafından reddedilmişti.⁷¹

17 Receb 1266'da (29 Mayıs 1850) Yalvaç kazası Saray mahallesi ahalisinden İstanbul'da yaşayan Hacı Mehmed Efendi bin Halil'in vekili El-Hac Osman bin El-Hac Osman, yine Yalvaç kazası Hisarardı karyesinden Mustafa bin Hüseyin ve zevcesi Fatıma bint-i El-Hac İsmail'in hazır bulunduğu davada müvekkili Hacı Mehmed Efendi'nin 7 yıl önce Fatıma bint-i İsmail'i nikâhladıktan sonra İstanbul'a gittiğini, daha sonra davalı Mustafa'nın Fatıma'yı haksızca nikâhladığını, (*bi-ğayr-i hâk duhül ve tezvîc*) bu nedenle ayrılmalarını (*beynleri tefrik*) istemişti.⁷²

Mustafa ise Fatıma'nın kendisine dava tarihinden iki gün önce “*zât-ı zevc*” ve “*mût'ed*” (kocası olan ve yeniden evlenmek için idded beklemesi gereken) durumunda olmadığını belirten bir hüccet gösterdiğini bu nedenle Fatıma'yı nikâhladığını belirtmiş, Fatıma da Mustafa'yı doğrulayınca her ikisi de iddiâyı reddetmişlerdi. Bu noktadan sonra El-Hac Osman müvekkili adına öne sürdüğü nikâhı isbat edemediği gibi, Mustafa sözlerinin doğru olduğuna dair yemîn edince Hacı Mehmed Efendi'nin zevciyet davası düşmüştü.⁷³

4. MEHR

Ailenin oluşumu konusunda değinilmesi gereken hususlardan birisi de kadınların kocalarından çeşitli şekillerde aldıkları *mehr*⁷⁴ ücretleridir. İslam hukukunun aileyi ilgilendiren kural ve uygulamaları arasında en önemlilerinden birisi olan mehr, kadınları koruyan bir çeşit sosyal sigorta olarak düşünülmektedir. Mehr, İslâmîyet öncesi Arap toplumunda da bulunmakla İslâmîyetle birlikte kadınların lehine olacak şekilde değiştirilmiştir. Kadının evlilik, sosyal statü, toplumsal değeri ve hakları açısından önemli bir görünüm arz etmektedir. Mehr İslâmî anlamda ise kadının kocanın kendisiyle akit yapması ve bedensel ilişkiye girmesiyle hak ettiği maldır. Mezhepler arasında bazı farklar olmakla birlikte Osmanlı'da geçerli olan Hanefî hukukunda mehrin nikâh akdi veya cinsel ilişki neticesinde hak edildiğine inanılmaktadır.⁷⁵

⁷¹ İŞS 184/58-4.

⁷² İŞS 184/104-4.

⁷³ İŞS 184/104-4.

⁷⁴ Kadınlar tarafından evlendikleri eşlerinden İslam hukuku gereği alınan bu meblağ mihr veya mehr gibi isimlerle anılmakla birlikte incelememizde *mehr* şeklinde ifadesi tercih edilmiştir.

⁷⁵ Jülide Akyüz, “Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan Mehr Üzerine Düşünceler”, Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, S. 38, Ankara, 2005, s. 214-215, Kurân-ı Kerim, II-237: Eğer onlara mehr tespit ederde kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının veya nikâh bağı elinde olan (kocanın paylarından) vazgeçmesi müstesnâ. Bununla birlikte (ey erkekler) sizin vazgeçmeniz

Mehir genelde iki türlü olup ilki “*mehr-i muâccel*” adı verilen ve evlenme sırasında erkeğin kadına verdiği peşin para olup, ikincisi ise “*mehr-i müeccel*” olarak adlandırılan ve evlenme sırasında erkeğin kadına sonradan vermeyi taahhüt ettiği ve eşlerden birinin ölmesi veya ayrılık sonucu tahakkuk edilen meblağları tanımlamaktadır. İsimlendirilmiş yani tespit edilmiş mehre “*mehr-i müsemâmâ*” denir. Mehr-i müsemâmâ akit sırasında veya akitten sonra belirlenen mehirdir. Bir de “*mehr-i misl*” (benzer miktar mehr) adıyla nikâh akdi sırasında zevceye baba tarafından benzeri olan bir kadının veya akrabalarından kendisine eşit durumda olan kadınlara göre tespit edilen mehr bulunmaktadır. Benzerlik kriterleri akıl, mal güzellik, yaş, beden vb. hususlardır. Kadınlar tarafından yapılan mehr istekleri genellikle ölüm nedeniyle gündeme gelmekte ve ölen kişinin mirasçıları arasında anlaşmazlık veya sulh yoluyla belirlenmektedir. Yanı sıra, mehr bedeli ve miras talebine karşılık bir takım malların istendiği de olmaktadır.⁷⁶

Isparta şerîye sicillerinde mehrle ilgili veriler bilhassa 184, 185 ve 186 numaralı defterlere kaydedilen kadın ve erkek terekeleriyle birlikte nikâh akitleri, muhâlaalar ve talâk kayıtları gibi belgeler vasıtasıyla tespit edilmiştir. Taradığımız sicillerde karşılaştığımız mehr çeşitleri arasında ilk olarak mehr-i misl ve mehr-i müsemâmâdan bahsetmek yerinde olacaktır.

Yukarıda belirtildiği gibi, evlenecek bir kız ya da kadına belirli özelliklere sahip diğer kadınların aldıkları miktarların ölçüt olarak kabul edilmesiyle verilen mehr-i misl, karşımıza Isparta kadısı velayeti ile kıyılan ve daha önce bahsettiğimiz bir nikâhta çıkmaktadır. Bu nikâhta Hadice Afife isimli kıza 20.000 akçelik mehr verilmiştir ki, bu rakam nikâh akitlerinde bazı bıkır-i baliğalara verilen miktara eşittir.⁷⁷

Mehr-i müsemâmâyâ ise bir talâk (boşanma) mektubuyla bazı tereke kayıtlarında rastlamaktayız. İstanbul’da bulunan Isparta’lı Feyzîzâde Mehmed Efendi’nin zevcesi Havva Hatun’a Zabtiye Hacı Hasan vasıtasıyla 1268 yılının Cemazîy’ül-evvel ayının ilk gününde (22 Şubat 1852) gönderdiği bu mektupta boşadığı zevcesi Havvâ Hatun’un 10.000 akçe tutarındaki mehr-i müsemâmâsını ve nafakasını göndereceğini ifade etmektedir.⁷⁸ Bununla birlikte bazı kadın terekelerinde bulunan müeccellerin “*mehr-i müeccel-i müsemâmâ*” olarak ta adlandırıldığını tespit etmekteyiz.

---

takvâya (Allah’â olan bağlılığa) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir.

⁷⁶ Akyüz, a.g.m., s. 216, 221, 224. Böcüzâde, Isparta’da evliliklerin gerçekleştirilememesine neden olan etkenlerden birisinin mehr-i muaccel ve müeccel konusunda çıkan anlaşmazlık olduğunu belirtmektedir. Böcüzâde, a.g.e., s. 365, Isparta şerîye sicillerinde de mehrler en çok ölüm sonrasında zabtedilen muhâlefâtlarda kadınların alacakları, erkeklerin ise borçlarının yazıldığı kısımlarında görülmektedir.

⁷⁷ İŞS 184/288-5; Yaylazâde mahalleli bıkır-i baliğa Aişe bint-i Mehmed’e de aynı şekilde 20.000 akçe mehr-i müeccel verilmiştir. İŞS 184/149-5.

⁷⁸ İŞS 186/118-1.

Örneğin Fazlullah mahallesinden Vesile bint-i Hasan'ın 19 Muharrem 1267 (24 Kasım 1850) tarihli terekesinde eski zevci ile birlikte vefat ettiği vakit evli olduğu Hüseyin bin Osman'dan 166 'şar guruş olmak üzere toplamda 332 guruş "*mehr-i müeccel-i müsemması*" (veya *müeccel müsemması*) alacağını olduğu görülmektedir. Fazlullah mahallesi sakinlerinden Havva bint-i Ali'nin ise mehr-i müeccel-i müsemma olarak zevcinden 91 guruş alacağı mevcuttur.⁷⁹

Bazı belgelerde "*mehr-i muâccel-i müstevfî*" olarak adlandırılan ve erkeğin evlilik akdinden önce kadına vermekle yükümlü olduğu "*mehr-i muâccel*" hakkında incelediğimiz sicillerde yeterli derecede kayıt bulunmamaktadır. Nikâh akitlerinde sıklıkla mehr-i müeccellerden bahsedilirken, muâccelin yalnızca tek bir nikâh akdinde mevzû bahis olduğu görülmektedir. Kışla karyeli Aişe bint-i Ahmed adlı bibr-i baliğa 23 Muharrem 1267 (28 Kasım 1850) tarihli nikâhında, aynı karyeden şahitler huzurunda evlendiği Mustafa bin Hacı Mehmed'den 15.000 Akçe mehr-i müeccel ile birlikte "*mehr-i muâccel-i malûma*" da almak için sözleşmişti.⁸⁰

Böcüzâde Süleyman Samî, Isparta'da mehr-i muâccel olarak şehrin ileri gelenleriyle zenginleri tarafından bir çift elmas çiçek, küpe, yüzük, 15-20 miskâl inci, (1 miskâl 4.5 grama denk gelmektedir) iki kıymetli kılâbdanlı fistan, bir kadife palto, gümüş ve altın dolamalı kemer kuşak, bir ağır çarşaf, bir duvak ve bir labcin-kaloş ve iskarpin gibi değerli eşyalar verildiğini, orta hallilerin bunların yarısı kadar, daha alt düzeyde ekonomik varlığa sahip olanların ise dörtte biri kadar muaccel verdiklerini belirtmekte, Mıstanoğlu ise mehr-i muaccel olarak elbise, altın gibi paraya mukabil değerli mal ve eşyaların verildiğinden bahsetmektedir.⁸¹ Araştırmamızda bilhassa muhâlaa (anlaşmalı boşanma) hükümlerinde evliliklerini sonlandırmak isteyen bazı kadınların mehr-i muâccel karşılığı olarak kocalarından Böcüzâde'nin bahsettiği ve kendilerine verilmesi gereken elbise, eşya, para veya kıymetli mallardan vazgeçtiklerini tespit etmekteyiz.

Yenice mahallesinden Fatıma bint-i Ali, 3 Receb 1267 (4 Mayıs 1851) tarihli muhalâasında eski kocası Osman bin Hacı Ali ile mehr-i müeccelinin yanı sıra 100 guruş kıymetli bir top sevaîli kumaşı ve 100 guruş altın bahâsının toplamı olan 200 guruşluk mehr-i muâccelinden vazgeçerek anlaşmaya varmıştı. Hocazâde mahallesi sakinlerinden Afife bint-i Ali ise, zevci-i sabıkı Keçiborlu'lu Hacı Hasan bin Mehmed'den bir nimten, bir kutnî entari ve bir şalvarın fiyatlarının toplamı olan 100 guruşluk mehr-i muâccelinden vazgeçerek muhâlaa yapmıştı. Tekye mahalleli Fatıma bint-i Mehmed 5 Rebîy'ül-ahîr 1269 (16 Ocak 1853) tarihli muhalaasında Teke sancağı Kızılyaka kazası Yeni çiftlik adlı mahalde sakin olan kocası Bilal bin

⁷⁹ İŞS 184/173-1,179-4.

⁸⁰ İŞS 184/115-4, 186/165-4.

⁸¹ Böcüzâde Süleyman Samî, a.g.e., s. 365; Mıstanoğlu, a.g.m., s. 39.

Abdullah ile mehr-i mücceli ve idded-i müennet süknâsı kendi üzerine ait olmak ve daha önce Bilal'in mehr-i muâccel olarak gönderdiği 250 dirhem sim kuşağı geri vermek üzere anlaşmışlardı.⁸²

Muhalaâ kayıtlarıyla birlikte terekelerde nadir de olsa mehr-i muâccel miktarlarıyla karşılaşmaktayız. Bu terekelerde muâccelin bazen para bazen de altın olarak verildiğini görmekteyiz. Es-Seyyid El-Hac Cafer Ağa'nın kızı Seyyide Aîşe bint-i El Hac Cafer Ağa'nın 25 Rebî'ül-evvel 1245 (24 Eylül 1849) tarihli terekesine göre zevci Es-Seyyid Ali Ağa bin Ahmed'den 333 guruş mehr-i müccel ile birlikte, 400 guruş tutarında mehr-i muâccel alacaklı olduğu görülmektedir. Asakîr-i Mansûre hizmetinde iken vefât eden Hüseyin bin İbrahim ise 10 Şevvâl 1252 (18 Ocak 1837) tarihli terekesinde zevcesine 400 guruş mehr-i muâccel borçlu idi. Hüseyin bin İbrahim'in bu borcu cinsi belirtilmeyen ancak tanesi 20 guruş değerinde olan 20 adet altının karşılığı idi.⁸³ Bu örneklerde nikâh esnasında verilmesi gereken muâccelin zevceye ödenmesinin sonraya bırakıldığı hususu dikkat çekmektedir.

Bunların yanı sıra 184, 185 ve 186 numaralı defterlerde kayıtlı olan bazı kadın terekelerinde muhalledât kalemlerinden, erkek terekelerinde ise “*zimmât*” (borç) olarak görünen “*kuşak akçesi*”, “*altın bahâsı*” ve “*yatak bahâsı*” gibi kalemlerin mehr-i muâccel karşılığı verilmiş olmaları mümkündür. Örneğin Yaylazâde mahallesinden Ali bin Hacı Mehmed'in zevcesi Fatıma bint-i Ali Ağa'ya 334 guruşluk mehr-i müccel borcunun yanı sıra “*zevceyi mezbûrenin mehr-i muâccelinden olan kuşak semânından deyn-i müsbet*” kaydıyla 100 guruşluk borcunun varlığı⁸⁴ bahsedilen borçların muâccel ile ilgili olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırmamızda mehr-i misl, müsemmâ ve muâccele nazaran en çok karşılaşılan ve sicillerde hakkında en çok veri olan mehr türü “*mehr-i müccel*”dir. Defterlerde yer alan nikâhlardan muhalâalara, tereke kayıtlarından boşanmalara ve karı-koca arasındaki anlaşmazlıklara kadar birçok konuda müccel miktarları ile karşılaşılmaktadır. Böcüzâde'nin verdiği bilgiye göre Isparta'da mehr-i müccel guruş üzerinden hesaplanmamakta (*kuruş zikr olunmaksızın*), üç akçe bir para sayılarak 30.000-60.000 akçe arasında verilmekte idi. Muâccelde olduğu gibi orta halli kişiler zenginlerin verdikleri müccellerin yarısını, daha düşük derecede servet sahipleri de dörtte birini veriyorlardı. Konar-göçer gruplarda ise müccel olarak deve, koyun ve sığır gibi büyükbaş hayvanlar adetlerine göre veriliyordu.⁸⁵

⁸² İŞS 184/222-1, 185/129-1, 186/18-3.

⁸³ İŞS 182/127-1, 144-2.

⁸⁴ İŞS 186/2-2.

⁸⁵ Böcüzâde Süleyman Sami, a.g.e., s. 365, 373; Taradığımız sicillerde mücceller yalnızca nikâh aktilerinde akçe üzerinden hesaplanarak verilmiştir. Böcüzâde'nin bahsettiği bu meblağların nikâh

Nikâh akitlerinde kadınlara verilen mehr-i müeccellerin akçe birimiyle birlikte daha ziyade guruş üzerinden ödendikleri görülmektedir. Kadının bakire veya dul olması, evlenecek erkeğin ekonomik durumu gibi hususlar mehr-i müeccellerin miktarlarının değişmesinde etkilidir.⁸⁶ Fatıma bint-i Abdullah'ın mehr-i müecceli 41.5 guruş iken bıkı-balığa Meryem bint-i Süleyman'ın 83.5 guruştur ki, Fatıma bint-i Abdullah'ın Meryem'e verilen meblâğın neredeyse yarısını alması ilk evliliğini yapmadığını göstermektedir. Yine Aîşe bint-i Ahmed adlı bıkı-balığa 15.000 Akçe mehr-i müeccel alırken, Havva bint-i Mehmed'in 3.000 akçelik müeccel üzerine anlaşma yapması muhtemelen aynı durumdan kaynaklanmaktadır.⁸⁷

Nikâh akitlerinin yanı sıra muhalaâlar ve karı-koca anlaşmazlıklarından kaynaklanan davâlarda mehr-i müeccelleri tespit edebilmekteyiz. 29 Rebî'ül-evvel 1269 (1 Şubat 1851) tarihinde Sav karyesinden Emine bint-i Hüseyin Ağlasun kazasına tabî Hisar köyü sakinlerinden olan zevci Mustafa bin Mehmed'den alacağı olan 10.000 akçe tutarındaki mehr-i müecceli ve nafakayı iddedi eski zevci Mustafa'nın üzerine, müennet süknası ise kendisine ait olmak üzere çocukları Mehmed'e 7 yaşına kadar bakmayı taahhüt ederek anlaşmıştır. 17 Rebî'ül-evvel 1266 (31 Ocak 1850) tarihli bir *hukûk-ı zevcîyet* (eşin vazife ve yükümlülükleri) şikâyetinde, Mesdan bin Osman bıkı-balığa zevcesi Aîşe bint-i Mehmed'in kendisine itaat etmediğini belirterek zevcesine tenbihle bulunulmasını istemişti. Mesdan bin Osman Aîşe bint-i Mehmed'e 20.000 Akçe mehr-i müeccel verdiğini ve Aîşe'nin mehrini aldığını ifade etmişti. Mahkeme ise Aîşe'nin Mesdan'ın sözlerini onaylamasıyla birlikte zevcine itaâtime karar vermişti. Aîşe'nin müecceli bıkı-balığa olduğu için yüksek bir derecededir.⁸⁸

Mehr-i müecceller hakkında en fazla veriyi barındıran belgeler tereke kayıtlarıdır. Zevcelerine mehr borçları olan çeşitli sosyal statü ve maddi varlığa sahip bazı erkeklerin terekelerinden müeccel miktarları tespit edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır. Göz önünde bulundurulmuş bu terekeler bilhassa XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarıyla tarihlenen 184, 185 ve 186 numaralı sicillerden seçilmiş ve diğer defterlerden seçilen terekelerle birlikte dikkate alınmışlardır. Bahsedilen üç defterdeki terekelerin büyük çoğunluğu Isparta mahalleleri ve köylerine aittir. Tarihleri verilen terekelerin dışında incelemeye tabî tutulan diğer terekeler ise, XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarıyla ikinci yarısının ilk yıllarıyla tarihlenmişlerdir.

esnasında taahhüt edildiği açıktır. Yanı sıra konar-göçer gruplara mensup kişilerin nikâhlarında müeccel olarak yalnızca nakit paranın söz konusu olduğu görülmektedir.

⁸⁶ Güven Dinç, "Şerîye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya'da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu" OTAM (Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) S. 17, Ankara, 2005, s. 6; Mıstanoğlu, a.g.m., s. 39.

⁸⁷ İŞS 184/88-4,102-2, 106-1, 165-4.

⁸⁸ İŞS 184/149-5,190-3.

Bu tereke sahiplerinden şehirde yaşayanlar arasında zevcelerine yüksek düzeyde mehr verenlerin mal varlıkları ve borçlu oldukları müecceller arasındaki ilişkiye göz attığımızda farklı rakamlarla karşılaşmaktayız. Örneğin Saraç Paşa olarak bilinen El-Hac Hüseyin bin Hacı Osman, 3.799 guruşluk servetiyle birlikte zevcesi Aişe bint-i El-Hac Ali Ağa'ya 250 guruş mehr-i müeccel borçluydu. Debbaghâne mahallesinden Abbas Çavuş ibn Yusuf 9.156 guruş 30 paralık servetinden eşi Fatıma bint-i Hafız Mehmed'e 334 guruş, Ali karyesinden Hüseyin bin Süleyman ise 2.855 guruşluk terekesinden zevcesine 317 guruş 20 para müeccel borçluydu. Bu kişilerin servetleri orta-alt ve orta-üst derecede sayılarak örnek gösterilmiştir. Ancak zevcelerine verdikleri müecceller yüksek miktarlardadır.⁸⁹

Fazlullah mahallesinden 1.750 guruş servete sahip olan Zabtiye Hasan bin Ahmed 108, Debbaghane mahallesinden 2.565 guruşluk mal varlığı bulunan Şerif Hacı Mustafa bin Mehmed 125 guruşluk müeccel borçlarıyla eşlerine orta derecede mehr-i müeccel vermekle yükümlü olanlar kategorisinde değerlendirilmişlerdir. Düşük derecede mehr-i müeccel rakamlarına ise Yaylazâde mahallesinden Çobanoğlu Mehmed bin Mustafa'nın 2.205,5 guruşluk terekesinden 41,5 guruş, Hacılar Kebir karyesinden Mehmed bin Musa'nın 2.305 guruşluk servetinden 25, Tekye mahallesinden Pabuccu Deli Hüseyin'in ise 2.801.5 guruşluk servetinden eşi Şerife'ye verdiği 8 guruş gibi meblağlar örnek gösterilebilir.⁹⁰

Köyde yaşayan bazı erkeklerin terekelerine göz atıldığında şehirde olduğu gibi yüksek, orta ve düşük derecelerde mehr-i müeccel borçları bulunan kişilerle karşılaşılmaktadır. Hacılar-Kebir karyesinden İbrahim bin Mustafa 2.540 guruşluk terekesinden zevcesi Hadice'ye 200 guruş, Kayı karyesinden Ahmed bin Süleyman ise 4.895 guruşluk servetinden zevcesi Aişe bint-i Ali'ye 125 guruş mehr-i müeccel borçlu idi. Orta derece kategorisine dahil edebileceğimiz bu rakamların yanı sıra, düşük dereceli müecceller arasında Lağuslu Mehmed bin Hüseyin'in 1.113.5 guruşluk terekesinden zevcesi Şerife bint-i Abdullah'a 25, Ali karyeli İbrahim bin Ahmed'in 1.700 guruşluk terekesinden zevcesi Şerife bint-i Mehmed'e olan 12 guruşluk borçlarını zikredebiliriz.⁹¹

Şehirli erkekler arasında hatırı sayılır düzeyde servete sahip olmayanlar gibi zengin terekeleri mevcut olan erkeklerin de müeccel borçlarıyla servetleri arasındaki ilişki dikkati çeken bir husustur. Yaylazâde mahallesinden Nalçacıoğlu Hacı Mehmed'in 16.540 guruşluk terekesinden zevcesi Şerife bint-i İbrahim'e 250, Yenice mahallesinden Hasan bin Halil'in 20.000 guruşluk terekesinden eşi Şerife bint-i Ali'ye 166, Doğanca

⁸⁹ İŞS 184/4-1, 204-1, 185/195-1.

⁹⁰ İŞS 184/46-4, 183-1, 185/115-2, 148-2, 203-3.

⁹¹ İŞS 184/44-2, 86-3, 185/181-1, 186/29-4.

mahallesinden Hacı Ahmed bin Hasan'ın ise 26.640 guruşluk terekesinden zevcesi Havva bint-i İsmail'e 207.5 guruş mehr-i müeccel borçları bulunmaktaydı. Düşük düzeyde servet sahibi olanlar grubuna dahil edebileceğimiz Deregümü karyesinden Kadıoğlu Mehmed bin Ali 108 guruşluk servetinden 71.5, Fazlullah mahallesinden Süleyman bin Abdullah'ın borçlarının fazla olduğu (*düyûnu terekesinden ezîd*) 522 guruşluk muhallefâtından 170, Şeyh mahallesinden Ali bin Osman ise 479 guruşluk servetinden 83 guruş gibi rakamlar karşılığı zevceleriyle mehr-i müeccel anlaşması yapmışlardı.⁹²

Toplumda belirli bir derece ve statüsü bulunan ünvân sahibi kişilerin terekelerinden zevcelerine verdikleri mehr-i müecceller de göz önünde bulundurularak yorumlanmaya çalışılmıştır. 9 Rebî'ül-evvel 1245 (9 Eylül 1829) tarihli terekesine göre Camiy-i Atîk mahallesinden Kayserili Es-Seyyid El-Hac Cafer Ağa bin Ebubekir 21.843 guruşluk servetinden eşi Abide bint-i Ahmed Efendi'ye 332 guruş müeccel vermekle mükellefti. Evâil-i Cemâzîy'ül-evvel 1249 (Eylül ortaları 1833) tarihli terekesine göre ise Takacızâde Es-Seyyid Mustafa bin Osman 41.680 guruşluk yüksek düzey mal varlığından zevcesi Zelihâ Kadın bint-i Mehmed Ağa'ya 333 guruş müeccel taahhüt etmişti. Bunlarla beraber Yaylazâde mahallesinden Hayrizâde Es-Seyyid El-Hac Mustafa Ağa 22.263.5 guruşluk servetinden zevcesi Fatıma bint-i Mustafa'ya yalnızca 41.5 guruş müeccel vermekle yükümlüydü. Camiy-i Atîk mahallesinden Pîrî Efendizâde Ali Efendi'nin 2.751 guruşluk orta-alt derecedeki servetinden *haracât* (borçlar) kısmında zevcesi hesabına 167 guruşluk mehr-i müeccel kesintisi yapılmıştı.⁹³

Birden çok zevceye sahip olanların zevcelerine ne miktarda mehr-i müeccel verdikleri de incelenmeye çalışılmıştır. Karaağaç-Yalvaç eski kazâ müdürü Receb Ağa'nın babası ve kendisi de kaza müdürlüğü yapmış olan El-Hac Şaban Ağa aralarında zenci gulamları ve zencîye cariyelerinin de bulunduğu 231.640 guruşluk servetinden iki zevcesine yalnızca 125'er guruş mehr-i müeccel vermiştir. El Hac Şaban Ağa'ya nisbeten oldukça düşük bir terekeye sahip olan Kışla karyeli Ali bin Ali 3.351 guruş servetinden zevcelerinden Meryem bint-i Süleyman'a 65, Emine bint-i Hüseyin'e ise 32,5 guruş mehr borçluydu. 3 zevce sahibi olan Bozanönülü Hacı Veli oğlu Hacı Mustafa'nın zevcelerinden Fatıma bint-i Süleyman'a 99.5 guruş, Fatıma bint-i Cafer'e 135 guruş, Havva bint-i Mustafa'ya ise 137 guruş mehr-i müeccel vermeyi taahhüt ettiği görülmektedir.⁹⁴

XIX. yüzyılın ilk yarısının sonlarıyla ikinci yarısının başlarına ait olan bu terekelerden tespit ettiğimiz mehrlerin yüzyılın başında ve ortasında da kısmen aynı miktarlarda olduğu görülmektedir. 6 Zilkâade 1209 (24

⁹² İŞS 184/93-1, 101-3, 185/189-1.

⁹³ İŞS 182/128-1, 183/22-1, 184/260-3, 185/57-2.

⁹⁴ İŞS 184/6-2, 82-5, 186/114-1.

Haziran 1795) tarihli terekesinde Kazazzâde Es-Seyyid El-Hac Hafız Hüseyin bin Mustafa'nın zevcesi Havva bint-i Mehmed'in, vefât eden eşinden 166 guruş, 24 para, 2 akçe müeccel alacağı görülüyor. İskender mahallesinden Ali bin Osman'ın zevcesi zimmetindeki 125 guruşluk mehr-i müeccel *deyniyle* (borcuyla), Yaylazâde mahallesinden Saraç İbrahim bin Mehmed'in 83 guruşluk mehr-i müeccel zimmetleri, her ikisinin de 1252 (1836) tarihli terekelerinde kayıtlıdır.⁹⁵

Taradığımız sicillerde erkeklerin dışında müslüman kadın terekeleri de mevcuttur. Ancak bunlar erkeklere nazâran oldukça az sayıdadır. Erkek terekelerinin genelinde müeccel borçlarının maddî bir yükümlülük haline geldiği görülmemektedir. Ancak erkeklerin aksine bazı kadınların muhallefatlarında müeccel alacaklarının önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Örneğin Camîy-i Atîk mahalleli Aîşe bint-i Mehmed'in 568 guruşluk servetinin 125 guruşu mehr-i müecceldir. Hocasâde mahallesinden Fatıma bint-i Süleyman'ın 466 guruşluk terekesinin 125 guruşunu, Hacı Elfi'li Zübeyde bint-i Halil'in 325 guruşluk mal varlığının yine 125 guruşunu müeccel alacakları teşkil etmektedir.⁹⁶

SONUÇ

Araştırmamızda XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı imparatorluğunun Anadolu Eyâleti'ne bağlı sancaklarından olan Hamid Sancağı'nda ailenin oluşumu konusu incelenmiştir. Geniş kapsamlı sayılabilecek bu konu nişân, nikâh ve mehr gibi temel hususlarla sınırlandırılmıştır. Başta çeşitli yazar ve araştırmacılara ait eserlerden derlenen bilgilerle, XIX. yüzyılın ilk yarısı ile tarihlenen sekiz adet Isparta şeriye sicilinden tespit edilen veriler birleştirilerek bir sentez yapılmaya ve bazı sonuçlar elde edilmeye çalışılmıştır.

İnceleme neticesinde XIX. yüzyılın ilk yarısında aileyi ilgilendiren çeşitli konularda merkez kazâ Isparta ile birlikte diğer kazâlardan Isparta mahkemesine başvuruda bulunduğu, bu başvurular neticesinde yapılan oturum ve görülen davalarda İslam hukûku esaslarının belirlediği çerçevede hareket edildiği görülmektedir. Şehirli ve köylüler kadar, konar-göçer gruplara mensup kimselerin mahkemeye gerek gördüklerinde mürâcaat etmeleri dikkat çekicidir.

Evliliğin oluşumu açısından ilk aşama olan nişân ve nişanlılık kurumu hakkında bazı eserlerde yer alan bilgilere rağmen şeriye sicillerinde fazla kayıt bulunmamaktadır. Ancak tespit edilebilen verilerden, zımmîler arasında da nişân geleneğinin varlığıyla birlikte gayrimüslimlerin ailenin oluşumunu ilgilendiren önemli konularda Osmanlı adaletine başvurmadan

⁹⁵ İŞS 178/180-2-1, 182/139-2, 140-1.

⁹⁶ İŞS 184/50-1, 295-1, 185/200-1

geri kalmadıkları dikkat çekmektedir. Hattâ bu sorunların şerî kuralların öncülüğünde çözümlendiği görülmektedir.

Taranan defterlerde belirlenen nikâh akitleri ve dolaylı olarak nikâhı ilgilendiren belgelerden, imparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi, Hamid Sancağı'nda da İslam hukûkunun evliliğin şekillenmesine etkili olan bazı şartları ön plana çıkmaktığı izlenimi edinilmektedir. Bunlar arasında bekâret ve küfûv gibi bireysel özellikler ilk sırada gelmektedir. Evliliğin meşruiyetini sağlayacak rızâ şartı ise sıkça vurgulanan ve evliliğin kaderine yön veren diğer kaidedir. Rızâ ve yetişkinlikle elde edilen seçim yapabilme hakkı bağlamında kendilerine tanınan bu seçeneği kullanan kızlar, istedikleri kişilerle evlilik yapabildikleri gibi, gerektiği yerde iradeleri dışında yapılan evliliklerin geçerliliğini iptâl ettirebilmişlerdir. Kanunun kendilerine tanıdığı velâyet yetkisine dayanan babalar ise kızlarının geleceğine müdahale etme hakkında sahip olduklarını düşünerek bazı zamanlarda bu seçimleri tasvip etmemişler, ancak kızlarının tercihlerine karşı yine kanun gereği herhangi bir yaptırımda bulunamamışlardır. Erkekler açısından nikâhlı eşlerinin gayrimişrû şekilde başkalarıyla evlendiği iddiası veya nikâha rağmen kendilerine teslim edilmediği iddiaları neticesinde mahkemeye mürâccatlar yapılmıştır.

Bazı zamanlarda kız kaçırma gibi olayların yaşanmasına kadar varan problemlerin sonuçlanmasında yine İslam hukûkunun evliliğe ait prensipleri etken olmuştur. Muhafazâkar bir sosyal yaşantının mevcut olduğu düşünülen sancakta fuhuş hoş karşılanmamakta, konuyla ilişkisi belirlenen kadınlar hapsedildikleri gibi, asayiş ekipleri tarafından sancak dışına çıkarılmaktadırlar.

İncelenen defterlerde mehr-i misl, müsemmâ, mehr-i muâccel ve mehr-i müeccel gibi mehr çeşitlerine rastlanmıştır. Bunlar arasında muâccel ve müeccel en sık karşılaşılan iki mehr türü olmuştur. Nikâh esnasında zevceye ödenmesi gereken mehr-i muâccel bazı terekelerde rastlanması, eşlerin muâccel hususunda müeccelde olduğu gibi sonradan verilmek üzere birbirleriyle anlaştıklarını göstermektedir. Birkaç tereke ve muhâlaa kaydından tespit edilen muaccellerin 400-100 guruş arasında seyreden miktarlara sahip oldukları tespit edilse de, sicillerdeki verilerin azlığı nedeniyle herhangi bir genelleme yapmak mümkün görünmemektedir.

Nikâh akitlerinden tespit edilen müecceller guruş üzerinden 41.5 ilâ 167, akçe üzerinden ise 3.000-15.000 akçe arasında değişen oranlarla verilmişlerdir. Terekelerin yanında eşler arasında meydana çıkan problemlerin yansıdığı bazı belgelerde nikâh esnasında taahhüt edilen 20.000 guruşluk müeccellere de rastlanmıştır. Kadınların bekâret vasfına sahip olup olmadıkları nikâh akitlerinde müeccel oranlarını etkileyen en temel faktördür. Muhalaâ ve talâklardan belirlenebildiği kadarıyla müecceller guruş

üzerinden 40.5-300 guruş, akçe üzerinden ise 25.000-3.000 akçe arasında oranlarla verilmişlerdir.

Müslüman erkek terekelerinde “*zimemât*” (borçlar) kısmında kayıtlı olan mehr-i müecceller, muâccel örneklerinde olduğu gibi, mükellef kocaların sosyal statü ve ekonomik durumuyla bağlantılı olarak değişken bir grafik sergilemektedir. Düşük düzeyde servete sahip bazı erkeklerin yüksek, zengin ve toplumsal statü sahibi bazı erkeklerin ise zevcelerine düşük derecelerde mehr-i müeccel verdikleri tespit edilmiştir. 184,185 ve 186 defterlerden derlenerek değerlendirme kapsamına alınan 381 aded Müslüman kadın ve erkek terekesinde mevcut mehr-i müecceller ise 8 ilâ 334 guruş arasında alt ve üst sınıra sahiptir. Müecceller terekelerde görüldüğü üzere genel olarak 25, 41, 41,5, 83, 83,5 125, 166, 167, 250 ve 334 guruş gibi rakamlarla taahhüt edilmişlerdir. Değerlendirme kapsamına alınan bu terekelerde akçe üzerinden ödenen herhangi bir müeccele rastlanmamıştır. Bunlarla beraber istisnâ olarak bazı zevcelere verilen oldukça düşük derecedeki bazı mehr-i müecceller, bu borcun sembolik bir şekilde algılandığını da düşündürmektedir.

EKLER

EK-II / (İŞS 180/8-2) İlsava veled Papasoğlu Sava'nın Dimitri Zımmı'nın Evlenmesine Müdahâlesinin Engellenmesi İçin Yaptığı Başvurusu

قدوة النداب المشرفين سبارتة من فضائل ناسر مدلان زيد علمه توقيعه ربيع هما يوز واصل اوجيحق معلوم اولام
 سبارتة خصبة سحر محلاته ز كرمه ستمكنه انوز اير صوا نام نظرانه سده سعاده عرضال ايوب يد فقه الزنبره
 محلاته ز ماوش محله ستمكنه انوز كرمه اوغلا ديوز نام ذمي لوصفايكي كندوز ناوا ايمكلمه سدر اير شيب بانغ اولوقه
 نفس اخيه تزويج امكلمه ستمكنه سفور ظاهر دور وجرود نام اولفقه نفس اخيه تزويج ايمكلمه راضا اولام بكار زويج اير
 جبر و فقه يوز خلا اولديغني و بونده دغو كنده موافق شيخ الاسلام اير فتواي شريفه و جانب زهد و محبت زهد و روي
 بلير و ب فتواي شريفه موافق شيخ الاسلام اير فتواي شريفه و مفار جفت زهد و فتواي شريفه اولوقه
 ظاهر اولامه فداخه و توقيه منع و دفع اولمقي باين اوز تزييم صده و رين كنده عا ايلام ايجله ز فقه شريفه كور لكت اوم
 اولشور بيور و كنه وصوله لوقه بغيره صادر اولام اوم لوزن عيا دغي بوكا اولوقه اولوقه
 مقدمه بار و فقه شريفه كور بيور فصل اولفيا ز عله ايك نام حق و عدل اوزره بقيد و فتواي شريفه و محبت شريفه نظر ايوب
 كور سن اعدام اولديغني اوزن اير اولبا بده مقتضاي شريفه قويم و فتواي شريفه و محبت شريفه نظر ايوب
 مالامك و سده يوز بيسه اوزن و رضايه عقد و تزويج ايتش اولوقه سفور كز خلاف شريفه و مفار فتواي شريفه
 اولوقه جله ظاهر اولوقه فداخه و توقيه منع و دفع ايتش من محمد شريفه و فتواي شريفه و محبت شريفه يوز
 عيايت نم مخالف كنده به ايتش ايتد ريبوب خصصه بيور بر دغي اوم وار معلو ايتش شويوم بكنه علات
 شريفه اعتدال قيله كنه يوز اواز شريفه موم الحرام سنه اربع و عشرينه و فاتين

صمد اولوقه
 ۱۸۷۸

EK-I (İŞS-184/182-3) Zevcenin Haksız Yere Nefyedildiği İddiası

معروض را غیر سرد که
دعوی اول الذکرک مجلس پیروزمین شریعت رویت و احقات حق اکتسای با بنده صادر اولاد امر سامیله نیه امتشا لایکی شهرت
بر برید و غله حسن ولد محمد مدینه اسارتی محصل قونا غنم مجلسه چون صراط طره اعضا به مجلس موجود اولد تار حاله عقد اولنا
مجلس شریعتیه حمید سنجاقی قضا نیه افشا قضاکی اهلینته اولوب با حضا را نیتد یو یکی جابو مصلحتی غایب علی و عاقبت اهل
انزلی ابره محمد و محمد فایا ابره سلیمان و علی به حبیب و خلیل بنه خلیل و محمد به محمد و محمد علی به عیبه حاتم بر محمد علی منجه (نیز به بر
اولن یددی سنه مقدم علی طریقه المسافرة قضاء مذکور کلد یکده قضاء مذکور ساکنه (نیز غایبته عن البلد عاشره خاوشه
تزوج ایدوب بر مد تدفکره عا کر نظاهیه کیدوب بر شکرده ایکنه بنی فوت اولدی دیر رک مزبور بی مزوج محمد به محمد
مزوج ایدوب بعد کله کلد یکده مزبور نه دعوی و تقاضای ایتد بر دیکده تفکره نیه عکره کیدوب بر عکره اینه مزبور
مزوج حاتم تزوج واخذ ایدوب قه حصار کتورده ایکنه قه حصار محصل طرفته ایلیسی بر لم مظنه
اولد فکر حیس اولنه رق اخذ و گرفت بر لم مدینه اسارتی ارسال ایلد که مدینه مزبور محصل بولنا محمد امین
مزور حای پرا نقه بند زوج مزبور بی محصل قضا و مذکور ناسامیسی بالاده مستطوره مذکور کلد
اهالیسی ساثره بلده موزی افاد و خللال ایتمکله بعد ایوم استه مینر دیر رک با حفظه و عرضی ال انما ایتد بر لم عید
نقی و مزبور حاکم مکات مجبوسیه سی بعد لنگیل سیلنی تخلیه ایلیس و بندنی بود فو کلد یکده عیدینه کید و
مذبور بی اندیظ نام محله بولد یقده مزبوره ایله حضور شرعی بر وجه شروع او عا و زوجیت ایلدیکت قبل ششم
مزبور حاکم حضور دخی لازم دیو جذب ویر لکل زوج مزبوره اخذ و ضبط قادر و کجکله لیه کله زوج مزبوره
کتی یلوب بدینه تسلیم اولننه مزبور حاکم مذکور لاسامیسی کسانک تاریخ مذکورده بعضیسی محصل کید
و بعضیسی اعضا مجلس و بره زی کله مختار اولد قارنیه زوج مزبوره بی حفضه ایتمیوب نقیه دیرنه بولنا ایشو ابراز ایلد
دقتره مقتدا شیا و نقدیمک مزبوره نکه صرف و تلف ایتد سنه سبب بولله لر لیه و شیا و نقد معلوم مذکور مزبور
طلب ایدوم دیکده مزبور حاکم تزوجی کلیتا انکار ایدوب عدلی مزبور حسنه بر وجه شروع مزبورون او زلزله نیه
ایلدیکی و قرض شرعی و نسیفانه شایان اولیوب اناهی و بیوجه شرعی ایدوی مزبور لرد بر نیه لازم کلم
کند سنه تفهیم اولندی حضور عالیله نیه اعلام الی لک الامم لک
ص ۶
ص ۵

EK-III (İŞS 184/58-3) Mehmed bin Halil'in Hurî bint-i Musa'nın
Zevcesi Olduğu İddiasıyla Davası

Kara Hisar Sancağı Danişmendlü-Kebîr kazasında mütehaşîr Türkmân taîfesinden Mehmed b. Halil medîney-i Isparta'da muhassılîne mahsûs konakta meclis odasında azây-ı meclîs mevcûd oldukları halde akd olunan meclîs-i şer-i münîrde, Hamid Sancağı'nda vakî İrle kazâsına tabî Beylerli karyesi sakinlerinden işbu baiset'ül-ilâm marifet'üz-zât Hurî bint-i Musa nam bîkr-i balîge muvacehesinde ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm edüb,

Tarih-i ilamdan 6 sene mukaddem mezbûre Hurî'nin babası olup bundan akdem vefat eden Musa kazây-ı mezkûrda Gölçük Çiftliğinde saîr yörükân huzurlarında Hurî'yi bilâ-tesmîye-i mehr bana akd ü nikâh eyleyüb, ben dahî kabul eylediğimden sonra babası mezbûr Musa "kızım Hurî'yi Türkmen Mehmed'e nikâh eyledim" deyu ikrâr dahî etmekle mezbûre taht-ı nikâhında olmağla bana teslim olunub, hukûk-ı zevcîyyete riâyet eylemesi kendüsine tenbiye olunmak muradıdır deyû deavî eyledikde,

Mezbûre Hurî külliye inkar edüb, müddeây-ı mezbûrun ikâme eylediği şahitleri ancak mezburenin babası mezbûr Musa'nın nikâh-ı mezkûre ikrârına şehâdet eylemeleriyle ve bâ-husus mezbûre dahi halâ 23 yaşında olup, altı sene mukaddem 17 yaşında balîge ve reşide olduğunu, İrle kazası azasından ? İbrahim Kethüdâ b. Ömer ve Sağır Ali Ağa bin Abdullah şehâdet ve ihbarlarıyla sabit oldukda,

Müddeay-ı mezbur dönüb," nikâh-ı mezkur Hurî'nin rızâ ve tevkîliyle oldu" deyû tasaddî eylediği davasını isbattan ihzâr-ı acz edüb, tahlîfe dahi talib olmadığından Türkmen Mehmed tasaddî eylediği bi-vech-i şer'î davay-ı evvelinden ve bila-beyyîne davây-ı sanîsinden men olunub, mezbure Hurî nefsinin dilediği kimesneye tezvîce izn verilmeğın Isparta mahkemesinden huzûr-ı ref'etlerine ilâm olundı.

1266 (1850)

EK-IV/ (İŞS 184-185-186) İki Eşlilerin Zevcelerine Verdikleri
Bazı Mehr-i Müeccel Oranları

I. Zevce	Mehr-i Müeccel	II. Zevce	Mehr-i Müeccel
Meryem bint-i Süleyman	65 gr.	Emine bint-i Hüseyin	32.5 gr.
Havva bint-i Veliyüddîn	167 gr.	İsmihan bint-i Abdullah	83 gr.
Zübeyde Hatun bint-i Hüseyin Ağa	125 gr.	Aişe Hatun bint-i El Hac Ali Ağa	125 gr.
Halime bint-i Mesdân	167 gr.	Aişe	167 gr.
Şerife bin-i Hacı Ahmed	250 gr.	Şerife bint-i Osman	83 gr.
Zübeyde bint-i Mustafa	98 gr.	Fatıma bint-i Hacı Hâfız Ahmed	166 gr.
Şerife bint-i Süleyman	125 gr.	Emine bint-i Ali	83 gr.
Ümmühanî bin İbrahim	167 gr.	Şerife bint-i Süleyman	167 gr.
Hadice bint-i Mustafa	166 gr.	Şerife bint-i Salih	166 gr.
Emine bint-i Memiş	66 gr.	Şerife bint-i Mustafa	83 gr.
Şerife bint-i Süleyman	83 gr.	Aişe bint-i Mehmed	132 gr.
Aişe bint-i Abdullah	125 gr.	Rabiâ bint-i İsmail	167 gr.
Aişe bint-i Süleyman	166 gr.	Esmâ bint-i Ali	83 gr.
Zelihâ bint-i Mahmud	125 gr.	Alime bint-i Memiş	83 gr.
İsmihan bint-i Osman	16 gr.	Huri bint-i Hüseyin	41.5 gr.
Fatıma bint-i Mehmed	167 gr.	Fatıma bint-i Halil	167 gr.
Emine bint-i Mahmud	166 gr.	Fatıma bint-i Mehmed	166 gr.

KAYNAKÇA

A) Kaynaklar

Isparta Şeriyeye Sicilleri (İŞS)

İŞS 178-180

İŞS 180

İŞS 181

İŞS 182

İŞS 183

İŞS 184

İŞS 185

İŞS 186

B) Kitap ve Makaleler

ADIYEKE, Ayşe Nükhet-Nuri, Fethinden Kaybına Girit, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006.

AKSU, Fehmi, "Isparta'da Hristiyan Türklere Dair", Ün Isparta Halkevi Mecmuası C. 4, S. 45-46, I. Kanun 1937-38, s. 643-646.

AKYÜZ, Jülide, "Evlenme Sözleşmesinin Önemli Bir Ögesi Olan Mehir Üzerine Düşünceler", Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, S.38, Ankara, 2005. s. 213-230.

BABACAN, Hasan, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Isparta'da Gayrimüslim Nüfus", SDÜ. SBE. Dergisi, Prof Dr. Kemal Göde Armağan Sayısı, Isparta, 2013, s. 263-293.

BEŞİRLİ, Mehmet, "Kent Tarihi Açısından Şeriyeye Sicilleri ve Çankırı Şeriyeye Sicillerinin Toplu Kataloğu Üzerine", Çankırı Araştırmaları Dergisi-4, Çankırı Belediyesi Dr. Rıfki Kamil Urgan Çankırı Araştırmaları Merkezi Çankırı, 2009, s. 35-39.

BÖCÜZÂDE, Süleyman Samî, Isparta Tarihi, Hazırlayan: Hasan Babacan, Isparta Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 2012.

- CİN, Halil-AKGÜNDÜZ, Ahmet, Türk-İslam Hukuk Tarihi C. 2, Timaş Yayınları, İstanbul, 1990.
- DAŞÇIOĞLU, Kemal, Osmanlı Devletinin Sürgün Siyaseti, SDÜ. SBE. YDT., Isparta, 2004.
- DEMİRCİ, Doğan, Isparta Evleri, Isparta İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Isparta, 2010.
- DEMİRGİL, Selçuk, Mazideki Isparta-I, Isparta Belediyesi Kültür Yayınları, Isparta, 2007.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, Ankara, 2003.
- DİNÇ, Güven, “Şeriyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyıl Ortalarında Antalya’da Ailenin Sosyo-Ekonomik Durumu” OTAM (Ankara Üniversitesi, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) S.17, Ankara, 2005, s. 103-129.
- EBU ZEHRA, Muhammed, Sosyal Hayatta Aile ve Toplum, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2004.
- ERTEN, Hayri, Şeriyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı, (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.
- İMBER, Colin, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behçetü’l-Fetavâ’sında Mehr”, Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları, Edit. Madeline C. Zılfi, Çev: Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 77-101.
- JENNINGS, Ronald, C., “Women In Early 17 Th. Century Ottoman Judicial Records-The Sharia Court Of Anatolian Kayseri” Journal of The Social History Of The Orient Vol: XVIII, Part-1 Jan- 1975, pp. 53-114.
- KARAMAN, Hayreddin, Mukâyeseli İslâm Hukûku, İrfan Yayınları, İstanbul, 1978,
- KARATAŞ, Ali İhsan, Osmanlı Devletinde Gayrimüslimlerin Toplum Hayatı-Bursa Örneği, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2009.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri, Sosyal Tarih Perspektifinden Yalvaç’ta Aile (1892-1908), Günay Ofset, Konya, 1996.
- LAIYOU, Sophia “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer’iye Mahkemelerine Açtığı Kişilerarası Davalar ve

Aile Davaları (17. Ve 18.Yüzyıllar)", Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür Tarih, Der. Amila Buturovic, İrvin Cemil Schick, Çev: Güliz Enginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 252-280.

MISTANOĞLU, Nurhan, "1855-1857 Yılları Arasında Isparta'da Fiyatlar ve Mal Varlığı Durumu (187 Numaralı Isparta Şeriyye Siciline Göre)", SDÜ. SBE. Dergisi, S. 18, Isparta, 2008, s. 23-47.

YILDIRIM, Neşide Türk Aile Sistemi İçinde Edirne Ailesinin Sosyal Yapı Özellikleri, Türk Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayınları, No.22, Edirne Araştırma Dizisi: 12, İstanbul, 1995.

ISPARTA İL YILLIĞI 1973, Isparta, 1973.

ISPARTA İL YILLIĞI 1983, Odak Ofset, Ankara, 1983.

ŞENOL, Sümer, "Isparta'da Yaşamış Hristiyan Türkler, Dünleri-Bugünleri-Yarınları", Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu Cilt-III, Isparta, 16-17 Mayıs 1998, s. 130.

TOKLUTEPE, Şükrü, "Isparta Yöresi (Psydia) ve Anadolu'da Hristiyan Türkler", Isparta'nın Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu-II C.III, Isparta, 16-17 Mayıs 1998. s. 215-223.